

“Tevhîdî Düşünce” Anlayışına Göre “Tevhîdî Şehir” Yapısı Ve “Tevhîdî Şehir” Zihniyeti

Osman Şimşek*

Öz

Modern dönemde İslam medeniyetine yönelik konuların incelenmesinde, oryantalist-pozitivist sosyal düşünce anlayışının yöntemine bağımlı kalınarak açıklamalar yapılmıştır. Bu süreç özellikle 19. Yüzyıldan günümüze kadar devam etmektedir. Bu noktada İslam’ın özgün bir “şehir” anlayışının olmadığı ifade edilir olmuştur. İslamî konulara yönelik üretilen bilgilerin muhtemel tehlikelerini gidermek için, İslam’ın özgün bilgi anlayışını, düşünce yöntemini bilmek gerekmektedir. Bunun üzerinden İslam medeniyetinin şehir yapısını incelemek önem taşımaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada İslam ve Batı medeniyetlerinin “düşünce yöntem” farklılıkları ve zihniyet farklılıkları üzerinden şehir konusu incelenecektir. Bu çalışmada; Batı medeniyetinde geleneksel dönemdeki şehir olarak; The City belirtilmiştir. Sanayi toplumu sürecinde ise şehir “Kent/Urban ” kavramının kullanılması ile farklılık ortaya konulmuştur. Bu durum Batı medeniyetinin kendi içinde iki farklı şehir zihniyetinin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca bunlardan çok farklı olarak İslam’ın “tevhîdî şehir” yapısının bulunduğu da özgün olarak açıklanmaktadır. Tüm bunlar, “düşünce yöntemi-zihniyet-şehir“ etkileşimi bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tevhîdî düşünce, tevhîdî şehir, zihniyet, düşünce yöntemi, şehir, kent

---

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

E-mail: osman.simsek@hbv.edu.tr

Orcid: <http://orcid.org/0000-0001-8347-1913>

Geliş Tarihi: 08.10.2020 ▪ Kabul Tarihi: 31.12.2020

Original Tawhidi City Structure and “Tawhidi City” Mentality According to The Understanding of ”Thought of Tawhid”, of Islam

Osman Şimşek*

Abstract

In the examination of the issues related to the Islamic civilization in the modern period, explanations were made terms of the method of the orientalist - positivist understanding of social thought. This process especially has continued from the 19th century to the present. At this point, it has been expressed that Islam does not have an original understanding of city. It is necessary to know the original knowledge and method of thinking of Islam in order to eliminate the possible dangers of the knowledge produced on Islamic subjects. It is important to examine the city structure of the Islamic civilization through this. Therefore, in this study, the city issue will be examined in relation to the differences in thought methods and mentalities of Islam and western civilizations.

In this study, the City is specified as the City in the traditional period in Western civilization. In the Industrial Society process, the difference has been revealed by using the “Urban” as the concept of city . There are even two different city mentalities in the Western civilization. It is also explained that unlike these, the structure of Islam's “Tawhidi City” is unique. All of these issues are dealt with in the context of “method thinking – mentality-city” interaction.

Keywords: Tawhidi Thought, “Tawhidi City”, Mentality, Thought Method, The City, Urban.

---

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University

E-mail: osman.simsek@hbv.edu.tr

Orcid: <http://orcid.org/0000-0001-8347-1913>

Received Date: 08.10.2020 ▪ Accepted Date: 31.12.2020

Giriş

İslam/Türk-İslam medeniyeti bilgi anlayışına göre tarih-toplumsal yapı üzerindeki ilişkiye, *denge/ düzen veren şey; Tevhidi Düşünce* anlayışıdır. İslam, kendi ictimai bünyesinde *Tevhidi Düşünce* anlayışına göre oluşmuş; düşünce (tevhidi “felsefe” anlayışı), iktisat, siyaset, devlet, toplum ve ... özgün ‘şehir’ anlayışına sahiptir. Ancak 19. Yüzyıldan sonra sistemleşen, İblisyan aklın ürettiği İblisyan (modern salt akılcı) Düşünce ve buna bağlı gelişen ‘Materyalist Medeniyet/Salt Akılcı Medeniyet/Sanayi medeniyeti’ de ise; ...devlet, toplum ve... şehir/kent anlayışı da artık hakim modern paradigmayı oluşturan düşünce yöntemine yani ‘Pozitivist düşünce’ye göre oluşmuştur (Şimşek 2016, s.64-67). İslam Medeniyeti’de modern süreçte, oryantalist-pozitivist sosyal düşünce anlayışına, onun yöntemine; ‘bilimsellik’ savı ve ‘modernlik’ söylemleri ile bağımlı kılınmıştır. Bu süreç özellikle 19. Yüzyıldan günümüze değin de çeşitli tonlamalarda hala devam etmektedir. Bu noktada İslam’ın özgün bir ‘şehir’ anlayışının olmadığı belirtilir. İslam Medeniyetinin “Şehirlerde merkezde bürokratik örgütün ve ruhbanın faaliyet gösterdiği bir mabed, yönetici sınıfın sarayı, sonra dükkân ve atölyeler ve konut bölgelerinin bulunduğu alan surla çevrilmiş” olup böyle bir şehir yapısını da hazır bulduğu” söylenmektedir (Ortaylı 1979, s.46-47). Bu yönde açıklamalarda bulunan Ortaylı’ya göre İslam devri şehirlerinin; “mekân organizasyonuna, yönetim ve zanaat faaliyetlerine göz attığımızda, herhangi bir geleneksel şehirden daha farklı bir şey görmeyiz. İslam şehri de bütün toprağa yerleşen tarımcı toplumlardaki gibi kırsal bölgenin üretim fazlasıyla geçinen ve bu üretim fazlasından yararlanmak için civarın hammaddesini işleyen bir merkezdir. Bu iktisadi merkezlik görevine bağlı olarak da, askeri dini ve yönetsel fonksiyonların da toplandığı bir merkez olarak çevreyi kontrol eder.” (1979, s.47) beyanı, İslam şehri anlayışına; modernist okuma tesirli ampristik tarih temalı, yine modern ekonomi merkezli toplum açıklamasında bulunma içerikli değerlendirmeyi ve düz ilerlemeci /doğrusalcı tarih bakışlı bir açıklama üzerinden eksik ve hatalı bir kurgu ile yaklaşıldığını ortaya koymaktadır. Böylesi yaklaşımlar, literatürde oryantalist-pozitivist düşünce yöntemine dayalı açıklamalar bağlamında yer almaktadır.

Oysa, literatürdeki bu yönlü bilgiler ‘gerçek doğru’ bir yaklaşım değildir. Bu tip yaklaşımların İslam medeniyet şehir yapısına pozitivist düşünce yönteminin bünyesinde üretilen evrimci modelin ‘*doğrusalcı teori*’sine göre (Erkal 1993, s.226), bakılmaktan kaynaklanan düşünce yöntem farklılığını dikkate almama, modernist/tekçi tarih ve toplum dayatmacı okumalardan hareket etme gibi ilmi hataları

içermekte olduğu söylenebilir. İslam Medeniyetine veya İslam/Türk-İslam Medeniyetinin ‘şehir’ yapısına bu kuramsal noktadan bakışın hatalı değerlendirmelere sevk edeceği de çok açıktır. Bundan dolayı İslam Medeniyetine yönelik ‘düşünce yöntem’ hatasından kaynaklanarak üretilen bilgilerin muhtemel tehlikelerini gidermek için, İslam’ın; ‘özgün bilgi anlayışını’, ‘*düşünce yöntemi*’ni bilerek, bunun üzerinden İslam Medeniyetinin ‘şehir’ yapısını incelemek gerekir.

İslam/Türk-İslam Medeniyeti kendi içinde *Tevhidi Düşünce yapısı* üzerinden her şeyi ele alarak, o her şeye; düşünceye, topluma, iktisada, şehire, çalışmaya, eğitime, devlete, siyasete... verdiği düzeni (sistemi), *Tevhidi Düşünce bilgi yöntemi* ile açıkladığı görülür. Batı Medeniyeti’nin ise her şeyi kendi özgün bilgi yöntemi olan *pozitivist düşünce bilgi yöntemi* üzerinden ele alarak açıkladığı bilinmektedir (Şimşek 2020a, s.15). Bu çalışmada; ‘iki medeniyet’ ve ‘iki düşünce yöntemi’ ve dolayısıyla ‘iki bilgi inşa etme yöntemi’ bağlamında ‘şehir’ ve ‘kent’e bakış, şehir ve kent kavramlarının zihniyet içeriği, ‘Tevhidi Düşünce’ bilgi yöntemine göre ‘şehir’ zihniyetinin yani, İslam medeniyetinin özgün şehir yapısına yönelik olarak geliştirilen ‘*Tevhidi Şehir*’ kavramsallaştırmasının dini içerikli bütüncül mahiyetinin içtimaiyat (sosyoloji) ilimi bağlamında ortaya konulmasının gereği, pozitivist düşünce bilgi yöntemine göre ‘kent’ zihniyeti (kentın, Hıristiyan ‘şehir’ anlayışından farklı pozitivist-ekonomi içerikli egosantrik) mahiyetinin ortaya konulması gibi konulara değinilecektir.

Tüm bu açıklamaları da öncelikle her iki medeniyetin ‘düşünce yöntem’ farklılıkları dikkate alınarak, ‘şehir’ ve ‘kent’ farklılaşmasına değinilerek derinleşilecektir. Böylece bu çalışmada İslam/Türk-İslam Medeniyetinin özgün şehir yapısının, niteliğinin oryantalist-pozitivist Batı medeniyetinin ‘şehir’ ve ‘kent’ anlayışlarından farklılığını, özellikle kültür ve zihniyet konuları dikkate alınarak ortaya konulacaktır. *Tevhidi Şehir* pozitivist dayatmacı bilgi inşa etme yönteminden farklı ve tüm zamanlara hitap eden Türk-İslam Medeniyetinin ‘özgünlüğü’ ortaya konulacaktır.

İslam Medeniyet anlayışına göre ‘tevhid’, 7. Yüzyıldan kıyamete kadar her şeyi (şehri, iktisat, gök ilimleri, toplum/ları, medeniyet döngüsü, kimya, biyolojiyi içeren tüm dallarını ilimleri) açıklayan bir ‘ilmi mahiyete’ sahiptir. Bundan dolayı şehir mukayeseli medeniyetlerin özgün zihniyet yapılarına göre oluşmuş bir kavram olduğundan; çok yönlü sosyal (ictimai) düşünce anlayışı, sosyal (ictimai) ilimler ve bu ilimlerin alt dallarının ilgi alanına bağlı olarak gelişmiş bir kavram şeklinde görülmesi gerekir. Tüm bunları ‘*İki Düşünce Yöntemi*’ ve ‘*İki Zihniyet Farklılığı*’ dikkate alınarak, İslam/ Türk-İslam Medeniyetinin ‘*Tevhidi Şehir*’ anlayışının içtima yapısı özgün bir bakış ile ortaya konulacaktır.

Özgün Bilgi İnşa Etme Yöntemi Olarak Tevhîdî Düşünce

‘Medeniyet’lik vasfı, ‘özgünlük’ ile ilgili olarak açıklanabilecek bir kavramdır. Her medeniyet, ancak özgünlük taşıyarak ‘medeniyet’lik vasfını kendisinde taşıyabilir. Buna göre özgün olmayan hiç bir medeniyet, en az bir yönüyle taklitçilik ve aktarmacılık taşımış olacağından ‘özgün medeniyet’ olarak ele alınamazlar. O halde bir medeniyetin dünya ölçeğinde bir etki ya da tarihi bir işaret bırakabilmesini onun ‘özgünlüğü’ ile açıklamak gerekmektedir. Bu noktada bir medeniyete özgünlüğünü veren en temel belirleyici unsur ise kendi medeniyet değerlerine ait ‘Düşünce Yöntemi’ ve bu ‘Düşünce Yöntemi’ ile üretmiş olduğu ‘bilgi’ anlayışıdır. Özgün mahreçte üretilen bu bilgi ise medeniyetinin ilgilendiği her şeyi açıklamada kullanılan bir unsurdur. Dolayısıyla medeniyetlerin özgünlüğünü veren en temeldeki husus medeniyetlerin kendi “ Düşünce Yöntemlerine” bağlı olarak geliştirdikleri özgün bilgi inşalarıdır. Bu özgün bilgi yoluyla da; dini anlama, felsefe, eğitim, iktidar, siyaset, hukuk, iktisat, toplum (ictimaiyat), çalışma, tarih, sanat, tıp, mühendislik alanları, temel fen ilimleri, şehir, ruhiyat (psikoloji)... gibi tüm ilim alanların ortaya çıkardığı ‘toplam düzen (sistem)’ medeniyetin bütüncül yapısını oluşturulmuş olmaktadır. Buna göre bir medeniyet için en temelde olmazsa olmaz olan; kendi ‘*Düşünce Yöntemi*’ ile her alana yönelik özgün ‘*Bilgi İnşasını*’ gerçekleştirmiş olmasıdır. Bunun tersi ise; bağımlılık, taklitçilik, aktarmacılık üzerine oluşmuş bir yapıdır. Örneğin; günümüzde Türkiye, esasında İslami kök temel yapı üzerine oturmuş bir anlayışa sahip olmasına rağmen *bu yapının üzerine* Modern Batı Medeniyetinin ‘Pozitivist Düşünce Yöntemi’nin ürettiği bilgi anlayışı ile; felsefe, iktisat, sosyoloji, psikoloji, siyaset, hukuk, eğitim, şehir, çalışma, ... bilim konuları *bindirilmiştir*. Tüm bu alanlardaki bilgi inşasının yaklaşık yüzyıl öncesinden günümüze değin ve halen de pozitivist düşünce yöntemine göre ele alınmakta olduğu bilinmektedir. Yukardaki ilmi açıklamalar çerçevesinde Türkiye’nin zamanımızda pozitivist düşünce yöntemini içeren bilgi anlayışı ile özgün ‘Türk-İslam Medeniyet’inin ictimai düzen kurucu yapısını oluşturamayacağını, ve taklitçi aktarmacı toplum yapı özelliğini taşımaya devam edeceği söylenebilir (Şimşek 2016, s.19-21). Çünkü pozitivist düşünce yöntemi üzerinden medeniyeti kurucu tüm alanlara yönelik bilgi inşasının materyalist salt akılcılık teması üzerinden kurulmuş olduğundan, kökeni tevhit inancına bağlı Türk-İslam Medeniyetine bu bilgi sistemi aktarıldığında ya da üzerine bindirildiğinde, Türk-İslam medeniyetin kendi özgünlüğü ortadan kalkacağı açıktır. Buna ilaveten bir de Türk toplumunu, taklitçilik ve aktarmacılık ile meşgul edilerek, özgün bilgi inşa etme ve buna bağlı özgün toplum olma niteliğini

fonksiyonsuz hale dönüştürülmesinin, ‘*Düşünce Yöntemi–Bilgi İnşası*’nın etkileşimi üzerinden gerçekleştirileceği çok bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Şimşek 2016, s.23-24). Böylece her alanda ‘*Karma/ Gri bir yapının*’ oluşması sağlanmış olmaktadır. Günümüz Türkiye’inde de mevcut durumun böyle olduğu görülmektedir.

O halde Türk toplumun özgün düşünce yöntemi nedir? Özgün düşünce yöntemine bağlı olarak nasıl bilgi bir inşa edilebilir? Buradan da 21. Yüzyıl sürecinde ilmi bilgi yoluyla özgün Türk-İslam Medeniyet bilgi düzeni (sistemi) kurulabilir mi? gibi akla gelebilecek bu sorulara cevap verebilmek için öncelikle ilkokuldan doktora sürecine kadar bilgi inşa etmede pozitivist düşünce yönteminin çok yoğun etkisine girmişlik halindeki aydınının bu durumun varlığını fark ederek buna ‘şüphe ile’ bakarak, Türk-İslam Medeniyetinin özgün bilgi inşa etmede bir ‘düşünce yöntemi’ var mı? ya da yok mu? sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir. Buna yani ‘evet bizim medeniyetimizim özgün bilgi anlayışı, yöntemi vardır gibi’ olumlu bir cevap verebilmesi halinde, o zaman; bilgi de, bu bilgi anlayışına bağlı ilim dalların da ve bu ilim dallarının ördüğü ‘medeniyet düzen yapısının’ oluşumuna yönelik konularda yeni bilgi inşasına yönelmesine olumlu cevaplar verilebilir. Buda gri/karma yapıdan çıkmaya yönelik olumlu işaretleri verebilmektedir.

İslam; alemi-dünyayı, mümkün ve sonlu bir varlık olarak gördüğünden (Erşahin 2018, s.109), 7. Yüzyıldan kıyamete kadar tüm dünya insanlığı geldiği için tüm insanlık, ahlakta, inançta bilgi de tevhit anlayışına bağlılıktan sorumlu tutulmuştur. Ancak bir taraftan da insana irade serbestliği tanınmıştır. Herkes kendi iradi tercihine göre dünya sürecinde davranabilir, fakat nihai sorgu ise İslam’ın iman esaslarına göre olacağı da belirtilmiştir. Bilgi inşası da bunun gibidir. Böylece İslam, 7. Yüzyılda gelen ve kıyamete kadar tüm insanlığı, tevhit anlayışından sorumlu tutmaktadır. Buna göre İslam; insanın iç dünyasının huzurunu sağlamasında, sosyal hayatında, toplumsal alanda herkese, her kuruma, tevhibi ahlak ve tevhibi hayat tarzını Hz. Peygamber Efendimiz (SAV) örneğinde sunmuştur. Bütün bunların ferdi, ictimai ve ilim dünyasında yaşanmasına yönelik bilgiyi de tevhibi öze bağlı kalmıştır. Böylece İslam tüm zamanlara yönelik her şeyin ilmi bilgisini, ‘Tevhibi Düşünce Bilgi Yöntemi’ ile insanlığa, dünya düzenine(sistemine) aktarmaktadır. Bundan dolayı İslam/Türk-İslam Medeniyeti tüm zamanlarda; insanlığın, toplumun, kurumların herkesin kendi düzeyinde ihtiyaç duyduğu bilgiyi Tevhibi Düşünce bilgi yöntemi ile ortaya koymuş olmaktadır.

İslam, kıyamete kadar baki olduğundan tüm insanlığı ve düzenlere, yapılara, düşüncelere bir sorumluluk yüklemiştir. O halde bu noktada İslam, tüm zamanlardaki insanlığa, kurumlara, düzenlere; hak, iyilik, dürüstlük, dayanışma, birlik,

düzen, huzur, ilim buluş, ilmi bilgiye dayalı teknolojik gelişmeye yönelik ihtiyaç duyacağı her konuda bunları sağlayacak bilginde nasıl üretileceğini de belirtmesi gerekir. Yani İslam; her şeyi, her şeyin bilgisini Tevhidi Düşünce bilgi yöntemi ile üretilmesinin, bunların ortaya çıkarılmasının imkânını da sunmuş olması gerekir (Şimşek 2016: 45). Buna göre İslam, Tevhidi Düşünce Yöntem anlayışı ile 7. Yüzyıldan buyana herkese, her topluma, her medeniyete bu imkanı vermiştir ve de vermektedir. O halde İslam'ın/Türk-İslam Medeniyetini özgün bilgi anlayışı tüm zamanlara hitap edecek şekilde vardır. O'nun adı da **‘Tevhidi Düşünce Bilgi İnşa Etme Yöntemi’** dir.

Tevhidi Düşünce bilgi anlayışı her şeye; ‘madde+mana’ bütüncüllüğünden/terkibinden baktığından, her şeye yönelik tüm ilim dallarına ait bilgi inşasında bu ‘madde+mana’ tevhidi birliği içeren bir muhtevaya göre özgün bilgi yapısını oluşturmaktadır (Şimşek 2018a, s.235). Pozitivist düşünce yöntemi ise her şeye madde /salt akılcılık üzerine baktığında onu bilgi inşa etme yöntemi ise sadece “madde merkezlidir (Şimşek 2018b, s.165).

‘Düşünce yöntemi’ konusuna yönelik teknik açıklamalar aşağıda daha geniş olarak verilecektir. Buna göre bir “şehir” incelemesini özgün bir bakış ile ele alabilmek için medeniyetlerin ‘*düşünce yöntemi-bilgi inşası-şehir*’ özelinde ele alınmasına bağlı olarak, İslam/Türk-İslam medeniyetinin İslam şehir anlayışını, Tevhidi Düşünce yöntem anlayışının yönettiği bilgi inşasına göre ‘*Tevhidi Şehir*’ bağlamında ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Şehir ve Kenti Kültür ve Düşünce Farklılığı Bağlamında Karşılaştırma

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde bu çalışmada da ifade edilen ‘düşünce yöntemi’ farklılıklarından kaynaklanan sorunların çözümlenebilmesi için eş zamanlı mukayeseli ilmi bakış anlayışının kullanılmasının gereği bulunmaktadır. Ancak önce ‘düşünce’ ve ‘düşünce yöntemi’ kavramlarına kısaca değinmenin gereği bulunmaktadır.

İslam'ın düşünce anlayışına göre ‘düşünce’yi, maddi dünyaya yön verme bakımından iki ana akım üzerinden açıklamak mümkündür. Bu iki ana akımdan birisi ‘*Tevhidi Düşünce*’dir. Yani bu düşünce ilahi vahiy kaynaklı olup, vahyin üzerinden maddi dünyaya yöne veren bir anlayışı ifade etmektedir. Buna göre her şeye; iktisat, toplum, siyaset, şehir, çalışma, hukuk, eğitim, sermaye ...vs hep bu düşünce noktasından bakılarak, bilgi üretimi yoluyla, toplum düzeninin inşasının gerçekleştiril-

mesinin sağlanmakta olduğu söylenebilir. İkinci ana düşünce akımı ise; tevhidi düşünce anlayışının karşıtı/zıttı olan ‘materyalist düşünce’dir. Yani salt akıl ile her şeyi ve maddi dünyayı inşa eden düşünce yapısıdır. Bu düşünce anlayışında da her şey, salt akıllığın ürettiği düşünceye göre sosyolojik yapı içindeki tüm unsurlar buna göre düzenlenerek yerini almaktadır. Bu materyalist düşünce yapısı da kendi içinde; ‘hem salt akılcı filozofik düşünce (pozitivizm), hem de salt akıldan beslenen (vahyi de rasyonelleştiren Hristiyanlık anlayışı içerikli hermonotizm gibi) inanç merkezli düşünceden ibarettir.’

Her medeniyet esasında ‘düşünce’ ve ‘düşünce yöntemi’ muhtevalarında bulundurdıkları ‘her hangi bir şey, nasıl bir düşünce ile üretilir’ konusuna verdikleri cevap ile, ictimai ya da sosyal dünyaya yön verici türde ikiye ayrılan bir yöntem bilgisi anlayışına sahiptir (Şimşek 2020b, s.4). Buna göre medeniyetlerin düşünce anlayış farklılıklarının, medeniyetlerde ki ‘düşünce yöntem’lerinin de birbirlerinden farklı oluşmasına yol açması ile, her medeniyet ve toplum/larının, ictimai ilim/sosyal bilim anlayışlarının, ilim dallarının içini oluşturma niteliklerinin de farklılıklar taşımakta olduğu rahatça söylenebilir. Bu tespitten hareketle, ‘bir medeniyette ki; sosyal ilim/bilim dallarının içini oluşturan; felsefe, ictimaiyat/sosyoloji, nefsiyat/psikoloji, iktisat, siyaset, hukuk, eğitim, edebiyat, tarih/tarih felsefesi, dil, insanı açıklayan ilim/bilim dalları ve bunların de kendi içindeki alt ilim/ bilim dalları hep o medeniyetin soyut düşünce, mana anlayışına, inanç ve değerlerine göre oluşan düşünce yapısına bağlı olarak inşa’ edildiği belirtilir (Şimşek 2020a, s.11, 18-19). Bu geniş düşünce yöntemi açıklamasını daha özele indirgemek gerekirse;

‘Düşünce Yöntemi bir medeniyetin/toplumun/ insanının; dine, devlete, siyasete, ahlaka, kültüre, eşyaya(maddeye),dünyaya, olaylara, eğitime, paraya, servete, sermayeye, sanayiye, girişimcilğe, gençliğe, aileye, kadına, şehire, çalışmaya, kendine, başkalarına, azınlığa..... velhasıl toplum hayatındaki tüm beşeri, kültürel ve ictima(sosyal) olay ve olgulara, tüm “şey”lere; nasıl, nereden ve hangi temel öncüller merkezinden bakılmasının “ilmi yöntem”ini” ifade etmektedir.’ Buna göre ‘düşünce yöntemi’, bir medeniyete/ topluma, hangi ilmi anlayış ile, hangi bilgi üretme yoluyla, hangi toplum düşüncesinin/felsefesinin ilmi yöntemine göre yön verilmesini sağlayan unsurların en başında gelen bir konudur (Şimşek 2020a, s.5). Bu bağlamda İslam ve Batı medeniyetlerinin mukayesesin de; ‘*düşünce yöntemleri*’nin belirlediği ‘*iki kültür*’ ve ‘*iki zihniyet*’ dünyasının bilgi inşa eden yapısına göre genel de her şeyin, özelde de bu çalışmanın konusu olan ‘şehir’ in ele alınmasının gerekliliği söz konusudur.

Dünyanın yaklaşık son bin beş yüz yıllık döneminde bu iki ana medeniyet, dünyanın; siyasal, toplumsal, kültürel, iktisadi ve yaşamsal alanlarına yön vermede aktif ve belirleyici olmuşlardır. Bu iki ana medeniyetten ilki; Grek ve Roma ve Bizans'ın kök düşünce ve değer dünyasından esinlenerek oluşmuş olan materyalist-rasyonalist temalı aydınlanma düşüncesinden pozitivist düşünce yöntem gelenini oluşturarak kendi medeniyet yapısını kurmuş olan modern *Batı Medeniyetidir*. Diğeri ise M.S. 7. Yüzyılda ortaya çıkan tevhit temelli *İslam Medeniyetidir*.

İslam/Türk-İslam Medeniyeti, 7. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar '*Tevhidi Düşünce*' bilgi yöntem anlayışı ile aktif bir şekilde bilgi inşa ederek, dünyadaki maddi-manevi her alanda kendi tevhidi düşünen 'insan'ının zihniyet yapısı üzerinden; insan, topluma, kültüre, iktisada, üretime, çalışmaya ve top yekûn hayat tarzına şekil vermiştir. Bu bakımdan söz konusu İslam'ın ortaya koyduğu bu 'insan (tevhidi kul insan)'; düşünceye, ictimai olana (toplumsal olana), çalışma hayatına, iktisada ve iktisadi hayata, siyasete ve siyasi hayata, kültüre ve kültürel olana, şehire ve onun yapılanmasına ...vs. gibi tüm alanların oluşumuna yönelik bilgi inşasını, *Tevhidi Düşünce* yöntemine göre oluşturmuştur (Şimşek 2018c, s.46-48). Böylece İslam medeniyeti ve onun ideal tevhidi (kul) insan zihniyeti, söz konusu yukarıda sayılan ve sayılmayan alanların toplumsal hayata yansıyan her şeyini; sosyal (ictimai) yapıyı bir birlik içinde tutacak şekilde düzenlemiştir. Ayrıca yönetici konumdaki devlet aygıtına da, toplumu nasıl yönetmesi gerektiğinin rotasını çizerek, bu konuda takip etmesi gereken kültür ve zihniyet dünyasına yönelik alanlardaki yöntemi, kırmızı çizgileri belirlemiştir. Aynı durum bu sefer de 19. Yüzyıldan günümüze değin modern Batı Medeniyetinde de pozitivist düşünce bilgi yöntemi üzerinden oluşmuştur.

Türkiye özelinde ise özellikle Tanzimat sürecinden başlayarak, 1839'dan yaklaşık 80 yıl sonrası gibi bir zaman aralığında; liberal düşünce, pozitivist bilgi yöntemi, oryantalizm, aydının düşüncesinin çağdaşlaşması (batılılaştırılması), aydının kültüre ve zihniyet dünyasında değişimin gerçekleşmesi ile modern Türkiye yada Birinci Yeni Türkiye sürecine girmiştir (Şimşek 2020b, s.23). Tanzimat'tan yaklaşık seksen yıl sonrasına Müslüman Türk'lerin özgün *Tevhidi Düşünce* bilgi yönteminde uzaklaşması, ona yabancılaşma/yabancılaştırılması süreci ile ama aynı zamanda modern pozitivist düşünce bilgi inşa etme yöntemini merkeze alma ve ona yakınlaştırılmaya yönelik olarak; düşünsel, ideolojik ve siyasal süreç ortaya çıkmıştır. Bu yeni değişim ve dönüşüm üzerinde öncelikle '*düşünce yöntemi*' farklılığının etkisinden sonra özellikle sosyal bilim ve sosyal düşünce üretmede ikinci en temel durak ise '*düşünce-kavram*' ilişkisidir (Şimşek 2016, s.225). Bu yeni kültürleşmesinin yani

İslam tarihinden, İslam öncesi Türk tarih teması üzerinden oluşturulan yeni kimliklenmenin taşıyıcı ‘kavram’ları (Demirhan/Öztürk 2020, s.412), modern pozitivist bilgi yöntemine ve onun zihniyet dünyasının ürettiği düşüncelere göre geliştiği görülür. Örneğin; Tevhidi Düşünce yöntem anlayışına göre ‘Allah rızası’ kavramını ele aldığımızda, ‘Allah rızası’ için bir dayanışma/diğergam davranış ortaya koymak fazilet iken, pozitivist düşünce yöntemine göre ‘Allah rızası’ için bir toplumsal davranış ortaya koymak ‘irrasyoneldir/akılsızlık’ olmuş olmaktadır. Buna göre düşünce-kavram ilişkisi düşünce yöntem anlayışlarına göre anlam bulmaktadırlar. Böylece ‘Birinci Yeni Türkiye’de artık her şey, yeni bilgi yöntemi yani modern Türkiye’deki hakim bilgi olan pozitivist- rasyonalist – materyalist içerikli düşüncesi ve onun yöntem anlayışı ile sosyal bakışa yönelik ‘kavram’lar üzerinden bilgi inşa edilir olunmuştur (Şimşek 2016, s.226).

İslam/ Türk-İslam Medeniyetin *Tevhidi Düşünce* kadim değerli kavramları, bu süreçte modernite üzerine kurulu ‘*yeni kültürlenme-yeni zihniyet*’ anlayışına bağlı olarak, kendi özgün(tevhidi temalı) kavramsal içeriğinin, sosyal bilim alanlarından çıkartılmış ya da en aza indirgenmiştir. Bu durum ise; özellikle sosyal bilimlere yönelik yeni kavramların her şeyi ele alıştaki zihniyeti, modernist tarih toplum düşüncesine göre üretilmeye başlanmış olmasını ifade etmektedir. İşte bu yeni sürecin (grileşme sürecinin) en acı örneklerinden birisi de ‘kent–şehir’ kavram farklılığı üzerinden görülmektedir. Bu ‘yeni kültürlenme-yeni zihniyetlenme’ sürecinde ‘şehir’ dayalı her şeyin, modernite-pozitivist düşünce yöntemine bağlı okunmaya başlanmış olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Türk toplumu; Milli tarih, milli şuur, milli toplum ve milli varoluşları içeren kavramların neredeyse tamamına yakınında kendi özgün ‘*düşünce–kavram*’ bağintısından uzaklaşmış, uzaklaştırılmıştır. Bu uzaklaştırılan özgün (tevhidi içerikli) kavramların yerine; ‘pozitivist’, ‘hermonotik’, ‘pozitivist-hermonotik’ bütüncüllük taşıyan; karma, gri toplum, gri düşünce, gri kültürlenmeye bağlı olarak gelişen aktarmacı ve taklitçi bir sosyal düşünce anlayışının içine çekilmiştir (Şimşek 2016, s.88). Bu ictimai çözülmeye götürücü ‘içe çekilmenin’ de; ‘bilim’ ve ‘bilimsellik’ parolası ile meşrulaştırılması gerçekleştirilmiştir. Böylece Yeni Türkiye özgün fikir üretme artık pozitivist paganist düşünceye ‘düşünce-kavram’ kullanımı ile bağımlılaştırılarak, özgün düşünce üzerinden bilgi üretmeyen bir ‘Yoksulluk Toplumu’ haline dönüştürülmüştür. Buna bağlı olarak Türkiye’de açıklanan her şey de, özgün düşünce geliştirmede ‘Yoksulluk Toplumu’ sıfatına sokulması ile artık söz konusu bu karma, grileştirilmiş etkinin girdabına girmiş/girdirilmiştir. Bundan çıkış için de ancak Türk-İslam medeniyetinin özgün ‘*Tevhidi Düşünce*’ bilgi yöntem inşası ile kendi ‘kültür ve zihniyet’ dünyasına hitap

eden kavramlarını üretilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu özgün bakışı her alanda geliştirmesi ile ancak 'Yoksulluk Toplumundan', 'Lider Toplum' olmaya geçebilmesi mümkünlik taşımaktadır. Buna göre bu çalışmanın alt bir bölümünde 'şehir' kavramını da modern Türkiye de hakim olan oryantalist-pozitivist düşünce yöntemine göre oluşan anlayışının eksik ve hatalarını ortaya koyularak, Türk-İslam medeniyetinin 'Tevhidi Düşünce' yöntemine göre kendi bünyesinde var olan 'şehir' kavramını; düşünce yöntem itibarıyla, kültür ve zihniyet temaları ile tekrar tanıyıp, bundan sonra ise 21. Yüzyıl ve sonrası için özüne uygun olarak geliştirdiği 'Tevhidi Şehir' kavramı ile hak, adalet, sevgi, güzel ahlak, dayanışma ruhu gibi unsurların yeşerttiği 'ideal şehir yapısı' niteliğini insanlığa yeniden sunması icap etmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi İslam/Türk-İslam Medeniyeti, her şeye yönelik bilgi inşa etmedeki ana bakışı 'Tevhidi Düşünce Yöntemi'ne göredir. Buna göre Türk-İslam medeniyeti sahip olduğu düşünce yöntemi ile önceki pagan toplum/medeniyetlerin 'düşünce yöntemi' ile inşa ettikleri; bilgi inşa sistemini, insan anlayışını, yaşam tarzının belirlenmesini, dünya idrakini, mala, eşya, üretim ve sanayiye bakışlarından çok farklı bir bakışı ortaya koymuştur.

İslam/Türk-İslam Medeniyeti yukarıdaki sayılan unsurlardaki yapısal değişimleri, kendi tevhit inancına göre düzenleyip, kendisine göre yeni şeyler ortaya koyup, bununla da 1200 yıl dünya siyasal yaşamına yön verir olsun ama 'şehir'i; Bizans'ın, Pers'in vs devamı olmuş olsun. Bu pek akla yatkın bir açıklama olmaktan uzaktır. Ancak modernist-pozitivist evrimci modelin doğrusalcı teorik anlayışının tarih ve topluma bakan yöntemi ile İslam'ın hakimiyet dönemine bakışı, esasında; yöntem, model ve teorik bakışları açısından Batı taklitçiliğini ifade eden aktarmacı yöntem anlayışına göre düşünme, mantık kurma ve söz üretme anlamlarına gelmektedir. Bu pozitivist-modernist tekçi sosyoloji biliminin tarih –toplum anlayışına göre, kültür ve zihniyetin izafilik taşınmasına rağmen tekçi (modernist düşünce) açısından bakılmasının ortaya çıkardığı sonucun, kabul edilebilir bir açıklama ve görüş olmadığı söylenebilir.

Her şehir, elbette ki öncekilerin birikimi üzerine bir etki oluşturarak var olabilir. Ama özellikle büyük medeniyetler buna kendi anlamlarını vererek, toptancı bir şehir yapısı tanımlamasından söz etmek eksik ve hatalı bir açıklamayı ifade etmiş olmaktadır.

İslam'ın kendine has yani kendi düşünce yöntemine özgün bilgi üretmesine bağlı olarak kurduğu bir şehir anlayışı vardır. Bu da; İslam'ın şehir anlayışıdır. Yani İslam'ın Tevhid Düşünce anlayışına göre kurmuş olduğu şehir dir. Bir başka ifade ile bu şehrin özgün adı; 'Tevhidi Şehir' anlayışıdır. İslam dini vahyin emrine girmiş

akıl ile yön verdiğiinden, kendi özgün şehri yapılanmasını ve kurucu şehir zihniyetini de, bu bağlamda ele almanın gerekliliği bulunmaktadır. Buna göre İslam’ın vahiy’in şehire yönelik değinmesini, bu değinme üzerine İslam’ın ‘*Tevhidi Şehir*’ kavramsallaştırma bağlamında özgün ictimai mekân anlayışının varlığına yönelik işareti, Sebe Suresi 18. Ayette görmek mümkündür. Bu ayet;

“Biz, onlarla feyz ve bereket verdiğimiz/bereketli kıldığımız *memleketler* arasında birbirini gören(sırt sırta) *şehirler meydana getirdik* ve onlar da muntazam gi-dişli gelişli yollar düzenledik. (Onlara): Buralarda(tevhidi şehir mekanlarında) gecelerce ve gündüzlerce emniyet içinde gezin demiştik”

Buna göre ayete geçen ‘*memleketler*’ ve ‘*şehirler meydana getirdik*’ ifadesi; Allah’ın memleketler ve şehirleri meydana getirdiğini, vahiyyle insanlığa bildirmektedir. Böylece Allah cc’ın yeryüzünde insanlara lutfettiği şehir yapılanmasının Kur’an-i bir ifade ile bildirilmesi, İslam ictimai yapısında ‘*Tevhidi Şehir*’ mekânsal alanının varlığını açıkça bildirmektedir. Bu ayette M.Ö. 10. Yüzyılda yaşamış *Sebe Devleti toplumuna verilen nimetlerden bahsedilmektedir*.¹ Buna göre; şehir, şehirler arası ulaşımın, güvenlik yol imkanlarının verilen ilahi nimetler bağlamında ele alınması, Yemen ile Suriye –Filistin bölgesindeki arasındaki güvenli şehir yerleşmelerine dikkat çekilmekte olup² M.Ö. 10. Yüzyılda İslam’ın ‘*Tevhidi Şehir*’ yapılanma vasfından söz etmenin mümkünliğini ortaya koymaktadır. Zaten Kur’an-ı Kerim’de ‘*şehir*’ kelimesi için onyediyerde ‘*medine*’ ve onun çoğulu olan ‘*medain*’ kelimesi geçmektedir. Şehire bağlı kavramlar açısından da on dokuz yerde : ‘belde, belde çoğulu bilad’ kelimeleri geçmektedir. Buna ilaveten yirmi bir yerde de ‘*dar*’ çoğulu ‘*diyar*’, beş yerde ‘*mısır*’ çoğulu ise ‘*emsar*’ ve elli altı yerde de ‘*karye*’ çoğulu olan ‘*kura*’ kelimeleri de geçmektedir (Pursaklar Belediyesi 2015, s.11). Bütün bunlar İslam’ın kendi özgün düşünce anlayışına/zihniyetine göre bir ‘şehir’ anlayışının/zihniyetinin varlığını ortaya koymakta olduğunu ifade etmektedir. Buna göre bu ilahi kaynaklı bilgilerin, İslam şehrine, modern oryantalist-pozitivist düşünce yöntem anlayışının ürettiği, ‘şehir’ ve ‘kent’ kavram zihniyeti ile bakılmayacağını ortaya koymakta olduğu söylenebilir.

İslam, Tevhidi Düşünce bilgi yöntem anlayışına göre şehir kurma/inşa etme birikimini ‘tevhidi şehri’ zihniyeti ile özgün olarak geliştirmiş olduğundan, bu şehir yapısının kurucu zihniyeti; ne Babil’de, ne Asur’da, ne Roma’da ve ne de Bizans’ta (teslis, tevhit akidesine göre bir pagan inançtır) mevcuttur. Bunların hepsi pagan

¹ Yiğit, İ. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebe,24.09.2020>).

² <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Sebe'-suresi, 24.09.2020>),

medeniyet anlayışına sahip medeniyetler olduğundan, tevhit ve tevhide dayalı “şehir” inşa zihniyetine sahip olmadıkları açıkça söylenebilir. Buna göre; ‘iki düşünce yöntemi’, ‘iki kültür ve iki zihniyet’ ve ‘düşünce-kavram’ etkileşimleri açısından ‘şehir’ kavramına bakmanın ilmi zorunluluğu bulunmaktadır.

Kent ve Şehir Kavramlarının Yöntem ve Zihniyet Açısından Ele Alınışı

Modern literatürde şehir ve kent kavramları içerdikleri; tarihsel gelişim, kültürel dönüşü, toplumsal yapı değişimi ve zihniyet farklılaşmaları açısından birbirlerinin yerine kullanılmasının hatalar içermesine rağmen buna pek de dikkat edilmeyerek ilmi özensizlikle birbirlerinin yerine rahatça kullanıldığı görülmektedir.

Şehir kavramı Farsça; ‘çalışma yaşındaki nüfusun çoğunluğu ticaret, sanayi ve yönetim gibi işlerle uğraşan büyük yerleşim merkezleri’i olarak tanımlanır. Türkçe’de ise; 11. Yüzyıldan itibaren halk dilinde ‘şar’ ile ‘kale ve saray’ gibi anlamlara gelen ‘balık’ kelimeleri ile kullanılmıştır. Arapça’da ise şehir; medine, belde ve mısır olarak ifade edilir (Pursaklar Belediyesi 2015, s.11). Buna göre şehir; ‘Büyük Belde, Medine-i Kebire’ anlamına gelen bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir (Şemseddin Sami, 2015, s.1133).

Buna göre de Batı medeniyetinin kendi içindeki tarımdan sanayi toplumuna, Hristiyanlık merkezli düşünceden aydınlanmacı, pozitivist la-dini merkezli seküler düşünceye geçiş yapması sonucu modern Batı düşünce anlayışının; değişmesi, düşünce yöntem farklılığının oluşması ve yeni modernist rasyonalist bilgi inşasına yönelik oluşan toplumsal süreçte, ‘şehir-kent’ tarihsel farklılaşmasının sosyolojisi açık olarak görülmektedir. Bu konu “şehir “tanıma bakış yönüyle şehri konusuna bakışın *ilk meselesi* olarak sunulabilir. Bu bağlamda Modern Batı’da daha çok aydınlanma öncesi dini temelli ‘şehir’ yapılanmasını ‘The City’ kavramı ile açıklamak mümkündür. Bu aynı zamanda merkeziyetçiliğin (merkezi devlet yapısının) bulunmadığı siyasal yapı ve dine dayallığı içermektedir (Şimşek 2013, s.143).

Aydınlanma düşüncesi ve sonrasında 19. Yüzyılda gelişen pozitivist düşüncenin herşeyi salt akılcılık ile açıklaması ve buna bağlı oluşan liberal-kapitalist kaynaklı “ekonomi” üzerinden yapılanmış yeni şehir artık ‘The City’ değildir. Modern/Yeni Toplumsal düşünce dönüşümüne bağlı yeni ‘kent’ yani ‘urban’dır. Buna göre kent; ‘gelişme, ilerleme, iktisadi büyüme ve top yekûn organize edilmiş toplumsal hayat ile ilişkili’ bir kavram olarak geliştiği görülür (Şimşek 2005, s.113). Bu bağlamda kent; toplum olmanın ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik işbölümünün doğal uzantısı ve sonucu olduğu belirtilir. Böylece kent kavramının

sanayileşmiş toplum/ulus-devlet yapısı ile ortaya çıktığı kabul edilmekle birlikte (Türkdoğan 1998:104). Buna göre kent kavramının liberal toplum-kapitalist ekonomik yapı işleyişi ve sekülerizm ile doğrudan irtibatının kurulması mümkün olmaktadır. Bu mana da kent, la-dini içerikli *merkeziyetçi* siyasal yapıdaki ulus-devlet temasına göre anlamını bulmaktadır (Şimşek 2013, s.142-143). Bu açıklamalar çerçevesinde Modern Batı medeniyetinde eskiden “şehir” olarak bilinen mekânsal alanın yeni adını ‘kent/urban’ kavramı üzerinden açıklamanın sosyolojik temeli artık oluşmuş olmaktadır. Böylece kent/urban; “nüfusun belli bir büyüklüğü ve yoğunluğu aşan, ekonomisi tarım dışı etkilerde yoğunlaşan ve kendi nüfusundan başka, etki alanı içinde yaşayanlara hizmet sağlayan yerleşimlere verilen” isim olarak belirtilir (Doğan 2012, s.483). Ancak bu değişmeyi, modern sosyolojinin evrimci modeline bağlı olarak ‘doğrusalcı toplum teorisi’ görüşüne bağlı bilgi inşa eden aktarmacı Türk sosyal bilimcisi (tarihçisi, sosyologu, kamu yönetim bilimcisi, şehircilik ile ilgilenen diğer uzmanlık alan mensupları), bu teori bağlamında aktif olarak kullandığı yöntemle, Batı Avrupa’nın kendi içinde ‘şehir’den ‘kent’e geçişin sosyolojisinin bilgi farklılığını, zihniyet değişimini görmezden gelmek olduğu söylenebilir. Böylece Türkiye’de her şeye ve her dönem için modern Batı pozitivist düşüncenin *doğrusalcı teorisine* göre oluşan ‘kent’ tanımlamasına tam bir bağlılık göstermesi üzerinden bilgi üretmiş olduğu görülmektedir. Çünkü doğrusalcı teori; ‘bir doğru üzerinde sosyal değişmeyi hapsederek, bir sınırlandırmaya çalışmaktadır’ (Erkal 1993, s.226).

Bu doğrusalcı teorik yönetime üzerinden sosyale ve sosyal olana bakış, yapılan tespitler esasında Türkiye’de, bu konuda pek çok yazar/ araştırmacının kent ve şehir kavramlarına kendi medeniyet değer özgünlüğünün ve kendi düşünce yöntem farklılığını dikkate almaktan uzak bir bakış ile konuyu baktıklarınıda ifade etmiş olmaktadır. Çünkü Türkiye’de ‘İslam şehri kuramı’ ağırlıklı olarak Fransız oryantalistler olmak üzere 1920 ile 1950 tarihleri arasında Batı’da yapılan oryantalist çalışmaların bir parçası olarak ele alındığı görülür (Pursaklar Belediyesi 2015, s.31). Bu oryantalist pozitivist düşünce yöntemine göre yapılan analizler, Türkiye’de modern sosyal bilim geleneğinin Batı’dan aktarmacılık ve ona itaatkarlık içindeki takipçiliğine bağlı olarak, hatalı eksik değerlendirmeler içeren tarih ve toplum okumalarının ortaya çıkmasına yol açmış olmaktadır. Böylece şehri konusundan Türk –İslam medeniyetinin özüne sahip ‘tevhidi şehri’ içerikli tüm zamanlara hitap eden bilgi ve düşünceden uzaklaşma sağlanarak, bunun yerine de, modernist düşünce ve yönetime bağlı ve ona bağımlılık gösteren oryantalist-pozitivist düşünce yöntemi

kurulumlu materyalist ana düşünce temalı ‘İslam şehir kuramı’na yönelik sosyal düşünüşün oluşması ya da oluşturulmuş olduğunu söylenebilir. Bu bağlamda ilmi hakikate uygun bir şekilde yani izafilik içerimi bağlamında İslam/Türk-İslam medeniyeti ile Batı medeniyetindeki ‘şehir’ ve ‘kent’ unsurlarının tarihsel gelişim sürecinde; ‘ictimai (sosyal) yapı değişimi’ ve ‘düşünce yöntem farklılıkları’na söz konusu gelişimi tablo halinde vermek istenirse;

Tablo 1. Türk-İslam ve Batı medeniyetlerinde ‘Şehir’ ve ‘Kent’ Farklılaşması

“Şehir” e yönelik Temel Bilgiler	İslam/Türk-İslam Medeniyetin “Şehir”	Batı Medeniyetinde Sanayileşme Toplumu Dönemine Kadar “Şehir”	Batı Medeniyetinde Sanayileşme Toplumu Sonrasından İtibaren Oluşan “Kent”
Tarihsel Dönem	En erken M.Ö. 10 yüzyıldan itibaren oluşan “Şehir” kavramı	M.Ö. Dört binlerden M.S. 19.Yüzyıla kadar ki “Şehir” anlayışı	M.S.19.Yüzyıldan sonra başlangıç günümüze kadar gelişen “Kent” dönemi
Medeniyet Anlayışına Göre İsimlendirme	“Tevhidi Şehir” ; Merkeziyetçi Devlet Yapısı içinde Yer alır	“Şehir”(The City) ; Merkeziyetsiz Şehir Devleti Siyasal Yapısı içinde Yer alır	“ Kent” (Urban); Merkezi Ulus-devlet Siyasal Yapısı içinde Yer alır
“Şehir”i ifade eden inanç Unsuru	Tevhidi din anlayışının “Tevhidi Şehir”i belirlemesi	Paganist düşünce ve sobrasında Roma’dan bu yana Muharref Hale dönüşmüş Hıristiyanlığın “Hıristiyan şehri”ni belirlemesi	Aydınlanma-pozitivist düşüncelerin liberal-kapitalist seküler anlayışlı inancın “Kent/Urban”ı belirlemesi
Ortaçağdan Günümüze İslam ve Batı Medeniyetinde “Şehir”	Hem tarım, hem sanayi hem de sonrası toplum tiplerinde kıyamete kadar geçerli “Tevhidi Şehir” yapısı	M.S. 5. Yüzyıldan 18.Yüzyıla kadar Hıristiyanlık ve tarıma bağlı :”Şehir” ve 18.Yüzyıldan Günümüze değin Hermonotik “Şehir” (liberal-kapitalist)	19.yüzyılda itibaren la-dini ve endüstriye bağlı tema üzerine kurulu pozitivist düşünce yönemi içerikli sanayi toplumu-nun “Kent”i(Urban)

Tablo1’e göre İslam medeniyeti Sebe Suresinin 18. Ayetine göre Yemen-Şam-Filistin bölgesinde Tevhidi Şehir yapılanmasının varlığını vahiy üzerinden açıklanmış olması İslam medeniyetinin “şehir merkezli” bir medeniyet olduğunu ortaya açıkça koymaktadır. Bu durum da İslam’ın şehir anlayışının ise yine “mekân-dini inanç-şehrin yapılaşması” etkileşimine bağlı olarak tevhit anlayışına göre yani “kendi yasalarına göre” kendi şehri anlayışını kurmuştur (Michon 1992, s.13). Bu kurmuş olduğu şehrin niteliği tevhidi bir öze bağlıdır. Yani “*Tevhidi Şehir*”dir.

İslam’ın 7. Yüzyılda Mekke’de tevhit anlayışı üzerinden yeniden fakat bu sefer en mükemmel olgun bir hale ile gönderilmeye başlanması ile kıyamete kadar İs-

lam’ın “Tevhidi Şehir” anlayışının varlığı, Tevhidi Düşünce bilgi yöntemi ile oluşmuş olduğu, artık; tarihi, ictimai, yöntem bilgileri bağlamında sunulan veriler ışığında açıksa söylenebilir. Bu süreçte de İslam’ın “ıla-yı kelimetullah” içerikli “cihan toplumculuk anlayışı”nın varlığının da “şehir” merkezlik üzerinden gelişme göstermesi en anlamlı şehri açıklamasını ifade etmektedir. Çünkü 7. Yüzyıldan itibaren dünya ölçeğinde bir toplum görüşünü kıyamete kadar insanlara sunup buna “köy” merkezli bir mekânsal alanla açıklamak ancak oryantalist-pozitivist önyargılı ideolojik bakışla söz konusu edilebilir. Bununla ilmi hiç bir kıymeti bulunmadığı açıktır. Çünkü İslam medeniyetinin *Tevhidi Şehir* anlayışı; hem tarım toplumu sürecinde (ki bu süreç; Hz. Adem Peygamberden, M.Ö. 10. Yüzyıla oradan da, M.S. 18-19. Yüzyıl sürecine kadar), hem sanayi toplumu sürecinde, hem bilgi ve daha sonraki oluşabilecek “toplum türleri” için de “*Tevhidi Şehir*” yapılanmasını ve oluşumunu içermiş olduğu söylenebilir. Bu çıkarım ise İslam’ın, kıyamete kadar tüm zamanlarda insanlığın tevhide bağlı olarak yaşadığında, her sorununa; huzur/mutmain/ictimai bütüncüllük zihniyeti ile çözüm üreteceğinin vahiy merkezli anlam bütünlüğünden çıkarmak mümkündür. Buna göre Tevhidi Düşünce bilgi yöntemi kıyamete kadar her konuda özüne uygun bilgi üretme kabiliyetine sahip olması ile carilik taşımaktadır (Şimşek 2018c, s.37-47, Erşahin 2018, s.124). Böylece 1920-1950 sürecinde Batı medeniyetinin oryantalist pozitivist düşünce yöntem anlayışına göre oluşan “*İslam şehir kuramı*”nın bir ciddiyeti olmadığı çok açıklık kazanmış olmaktadır. Batı medeniyetindeki Hristiyan şehri ise teslis inancına ve tarıma dayalı bir yapılanma içinde uygulama alanı bulmuştur. Bu eksen 19. Yüzyıldan sonra hermonotik düşünce bağlamında teslise bağlanan sanayi kenti içinde de yer almış ve bu noktada hala devam etmektedir. Kent ise liberal-kapitalist ekonomik yapılanmayı aydınlanma ve pozitivist düşünce inancı temelinde şekillenerek bunu da teknik olarak “urban” kavramının kullanımı ile “kent” ifadesine yönelmiş bir toplumsal düşünce ye toplumsal yapı değişimi üzerinden okumayarak belirtmek mümkündür.

Sonuç olarak Batı medeniyeti özgün tarihsel toplumsal gelişim sürecine bağlı olarak kendi içinde dahi ‘kent-şehir’ farklılaşması yaşarken, pozitivist düşünce temalı düşünmeye yönlendirilmiş olan modernist Türk sosyal bilimcisi ise hala tekçil manada pozitivist düşünce kurgusuna göre oluşturulmuş ‘kent’ kavramı üzerinden tarihine toplumuna, şehrine bakan bir yabancılaşma içine girmiş olmasıdır. Bu yöndeki bir bakışı ve sosyal düşünüş ortaya koymaktadır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulmadan ‘kent’ ve ‘şehir’ konuları konusunda literatürde ki hazır oryan-

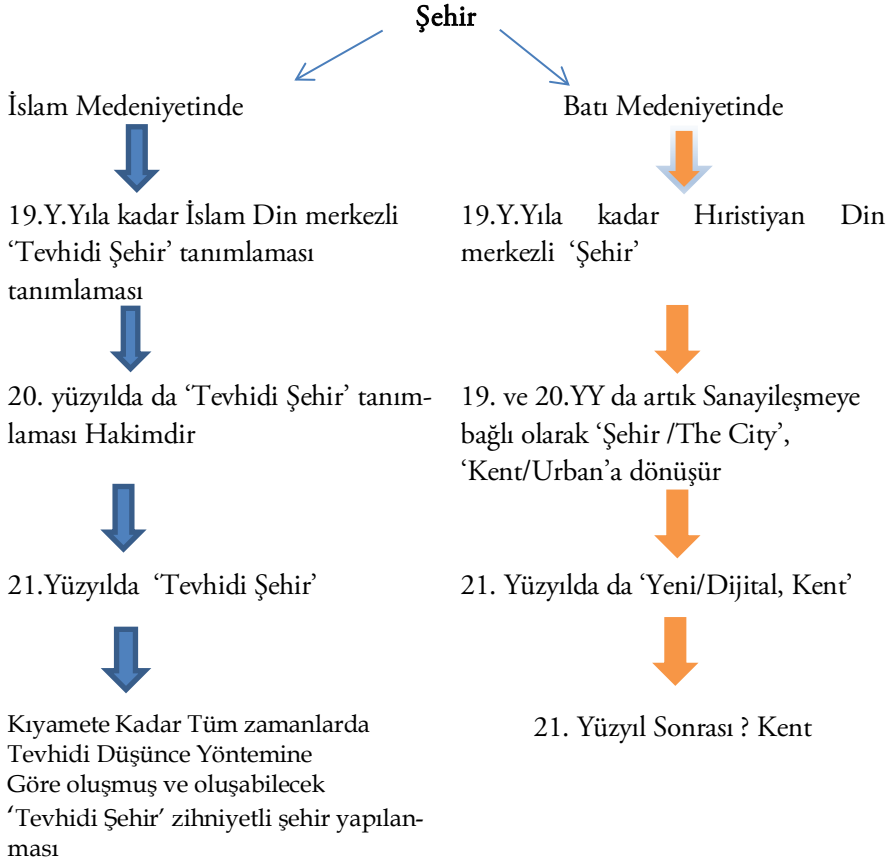

talist-pozitivist düşünce temalı bilgi ile konuyu incelemenin; zihniyet, kültür farklılıkları, kültürel izafilik, insanın kültürüne bağlı iktisadi düşüncesi geliştirmesi ve iktisat davranışını ortaya koymasını ayrıca çalışma zihniyetini, çalışma ahlakı ve niteliği gibi yine farklı medeniyet anlayışlarına göre oluşan unsurların bu farklılıklarını görmezden gelmeyi, bunların üstünü kapatarak doğrudan hâkim paradigmaya bağlanmayı olmazsa olmaz kabul etme anlamını içermektedir. Böylesi bir tutumun ise; ne ilimle, nede ilmi düşünce disiplinine, yöntem bilgisine göre bağlı bilgi inşa etme ile ilişkisinin bulunmadığını ortaya koymakta olduğu oldukça açık olarak görülmektedir. Buna göre düşünce yöntem farklılığını dikkate almaksızın var olan hakim hegemon pozitivist/modernist bilgi üzerinden konuyu incelemeye kalkışmanın;

- Hem yöntem hatası içermesine,
- Hem aktarmacı ve taklitçi bilgi kullanımına,
- Hem de Türk-İslam medeniyetinin özgün şehir ya da '*Tevhidi Şehir*' anlayışının tarihi, ictimai birikimini yok farz etme gibi ilmi bakıştan ve ilim zihniyetinden uzaklaşmış olarak şehir ve kent konusuna bakılmayı ifade edilmiş olunmaktadır.

Çünkü İslam tevhit dini olduğundan din, kıyamete kadar tüm zaman dilimlerinde geçerlidir. Böylece dinin, insana ve topluma ana yön verici bir kurum olduğundan, din-mekân ilişkisi bağlamından tüm zamanlarda tevhit anlayışına ve Tevhidi Düşünce bilgi yöntemine göre oluşan aklın inşa etmiş olduğu mekânı "şehir" olarak ifade edilme zarureti bulunmaktadır. Bu şehir '*Tevhidi Şehir*'dir. Oryantalist-pozitivist düşünce yöntemine göre '*İslam şehir kuramı*'nı üreterek, oluşturduğu 'şehir' değıldir. Bu durum sanayi toplumu olmadan önceki Hristiyan Batı'nın geçmiş dönemi içinde 'din-mekân' ilişkisini deki 'şehir' kavramı ile de açıklamamak gerekmektedir. Bundan dolayı İslam'ın şehir anlayışı '*Tevhidi Şehir*' kavramsallaşması ile Hristiyan şehri kullanımından zihniyet ve kültür yönünden ayrıldığı ifade edilmektedir. Bu '*Tevhidi Şehir*' yapısının kültürel muhtevası da esasında "göçebe ya da yarı göçebe Arap yarımadasından bir kaç yüzyıl sonra gelişen Müslüman Alem; Hindistan'dan Batı'ya kadar uzanan kara ve deniz yoluyla her türlü ürünün ve bilgi dallarının, fikirlerinin ve kültürlerinin akışını gerçekleştirdiği '*dev bir şehirler ağıdır*' (Michon 1992, s.14). Bu yönüyle İslam'ın '*Tevhidi Şehir*' anlayışı, Tevhidi Düşünce ilmi yöntemi bağlamında oluşmuş kendine özgü bir yapı olduğu söylenebilir. Ancak Modern Batı medeniyetinin düşünce dünyası pozitivist modern toplum düşünce anlayışına 19.yüzyılda geçmesi ve buna bağlı olarak da, kendi yaşama tarzını belirlemiştir. Bu anlayışa göre yukarıda da belirtildiği gibi modern Batı Avrupa da

kent kavramı gelişmiştir. Özellikle 20. Yüzyıldan sonra ki İslam içerikli devletlerde ‘kent’ kavramının kullanımının da bu noktada bir kültürel savrulma sonucunda ortaya çıkmış olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Buna göre “şehir” kavramı iki medeniyet ve iki düşünce yöntemi bağlamında ele aldığımızda aşağıdaki şekli oluşturmak mümkündür:

Bu şekle göre İslam şehrini Batı şehir anlayışından farklılaştırabilmek için *‘şehir ve şehire yönetsel açıdan bakış’* başlığının işlenme gereklilik taşımaktadır. Çünkü modern kent; ‘modernitenin ekonomi temeli şehir’ tanımlamasını içermektedir. Hem de ‘şehir ve kent’ farklılaşmasını Hıristiyan din düşüncesi ve bunu görmezden gelen la-dini modernistçi düşünce çatışmasında oluşan bir sosyal bünyeye de sahiptir. Öte yandan da İslam’ın Tevhidi Düşünce yöntem anlayışına dayalı olarak oluşturduğu *‘Tevhidi Şehir’* yapılanmasına, oryantalist-pozitivist düşünce anlayışı, kendi pagan düşünce anlayışı ile kendisinin üretmiş olduğu *‘İslam şehir kuramı’* ile

İslam şehrine bakılması da, konu iyice karmaşık bir hale sokarak, Türk sosyal bilimcilerde modern sosyal düşünce yöntemine mutlak itaat ile modern sosyal bilim açıklamalarına itaat eder olduklarından İslam şehrini, ‘*Tevhidi Şehir*’ bağlamında bilmeyi, bilmekte oldukları anlaşılmaktadır. İslam şehrini sadece oryantalist ‘*İslam şehir kuramı*’ bağlamında bilmeye ancak yönelebilmişlerdir. Buna göre modern Türk sosyal bilimcilerinden yukarıda verilen alıntılar çerçevesinde İslam şehrine bu temelden bakarak İslam şehir konusunu, İslam’ın Tevhidi Düşünce yöntem anlayışına göre oluşmuş şehir bilgisinden değil de, modernitenin ekonomik temelli salt akılcı yönteminde hareket eden ağırlıklı ‘kent’ bilgisine göre İslam şehrini değerlendirmeye tabi tuttıkları söylenebilir. Fakat bu eksik bir yaklaşım içermektedir. Bu hatalı yaklaşımın kaynağı ise modernist Türk sosyal bilimcisi bu konuya da doğrusalcı toplum görüşü, liner toplum görüşü ve pozitivist düşünce yöntemi çerçevesinden bakmış olmalarından kaynaklandığı belirtilebilir. Elbette her toplum bir önceki birikimden istifade eder. Ama büyük medeniyet ise ona kendi kendi kültür ve zihniyet dünyasına göre kendince anlam verici bir konumdan hareket eden yaklaşım ortaya koyar/koyması gerekir. İslam /Türk İslam medeniyeti de dünyadaki üç büyük medeniyetten biri olup düşünce yönteminde; her zaman diliminde ve her şeye yönelik olarak ‘madde+mana’ bütüncüllüğünde ele almaktadır. Doğrusalcı/ lineer okuma ise bu bütüncüllüğü görmede eksik bir yöntem içeriğine sahip olduğundan dolayı da İslam şehri, lineer/doğrusalcı model ile doğru veya hakikatine uygun bir şekilde okunamaz olduğu söylenebilir.

Şehir ve Kent Tanımlarının Oluşumunun Zihinsel Arkapları

Zihniyet araştırmaları genellikle iki boyut üzerinden yapılmaktadır. Zihniyet bir taraftan hangi çağa çevreye ait ise o dönemin geniş kültür görümünüm sunulmasıyla zihniyet-çağ/zaman ilişkisi söz konusudur. İkinci olarak da bu geniş görünüm (panorama) verildikten sonra bunu üzerine o dönemin köklerine ve kaynaklarına yani iç belirleyicilerine inilerek yapılır (Ülgener, 2006a, s.5). Zihniyet; ”Bir toplum veya topluluktaki insanların görüş ve inanış etmenlerinin etkisiyle beliren ‘düşünme yolu’ veya ‘düşünüş biçimi’ olarak belirtmek mümkündür (Şimşek 2013, s.75). Buna göre zihniyet; ictimai (sosyal) tahlil sürecinde ele alınan konuyu, incelenen unsur ya da unsurların yapılanışını, kurulan iç düzen ilişkisini, unsurların birbirleriyle etkileşimindeki ana ve yan etkenleri ne olduğunu, söz konusu ilişkinin nasıl oluştuğunu, bu ilişkide asıl yön verici olan belirleyicisinin kim olduğunu ve

ortaya çıkan sonucun çıplak göz ile görünen ve görünmeyen boyutlarının bütüncüllüğü anlamak için meydana gelen bir ‘oluş’ taki, ‘yapılanma’yı açıklamadaki en kapsamlı kavramsal açıklama özelliğine sahiptir.

Zihniyeti; düşünmek, tahlil etmek, zoru tartışmak, statükoya takılmamak, insanların akli melekelerini duygu ve duyum bütüncülüğünde ele alan kuramlar vasıtasıyla onlardan istifade etmede kullanılan bir kavram olarak ele almak gerekir (Şimşek 2013, s.75). Buna göre zihniyetin; meydana getirdiği derinlikli bir bakış ile ele aldığı konuya salt rasyonalist/modernistçi paradigmalardan göre çok daha ileri düşünme, düşünce üretme şekli ve buna bağlı olarak özgün anlamayı içeren muhtevaya sahip olduğu belirtilebilir. Bu bağlamda bir başka zihniyet tanımı ise bir toplumsal grubun “örtük referans sistemi” olarak tanımlanmış olması ile bu zihniyet açıklamalarını teyit eder niteliktedir (Muchielli 1991, s.7). Böylece zihniyet ‘geniş ölçüde algılarımızı, idraklerimizi ve sınıflandırmalarımızı biçimlendirir. Hatta bunları izleyen bütün zihinsel işleyişleri de etkiler’. Bu yönüyle zihniyet/imiz, insan ile dünya arasına girmiş bir konumda bulunmaktadır (Bouthoul, 1975, s.22). Bu da zihniyetin düşünce ilgili olduğunu ve onun, düşüncenin ana temasını oluşturan bir niteliğe sahip olduğu ortaya koymaktadır (Seyhan, 2020, s.168.)

Zihniyet ile ilgili kuramlara bakıldığında Sombart’ın zihniyet anlayışını, sadece içe dönük bir olgu olarak ele almamış olduğu görülür. Sombart, zihniyete bir ‘oluş’un sadece içe dönük yanını değil, onun la birlikte aynı zamanda onu ‘kurulmasında’ da temel belirleyici bir niteliğe haiz olduğundan söz etmiş olduğu görülür. Buna göre zihniyetin ele alınan bir konudaki “oluş” ve bu ‘oluş’un meydana gelmesinde “ana kurulumu” sağlayan bir çerçeveye sahip olduğu anlaşılmaktadır (Şimşek 2013, s.77). Bu bağlamda zihniyetin ‘bir oluş’ taki ‘ana kurulumun’ üzerinden düşünüş yolunu belirlemesine bağlı olarak onun; insana, topluma, eşyaya, mekana, kainata, düşünceye, yönetime, bilgiye ...bakışta bir özgünlük ve izafilik içerimi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bundan dolayı da zihniyetin, daima öze uygun yeni/dinamik aktif yorum gücüne sahip bir kavram olduğu açıklık kazanmaktadır. Zihniyetin bu yönü, modernist /pozitivist düşünceye dayalı bilgi yönteminin, salt akılcılık üzerinden (görünen/maddeci) yaptığı analizlere karşı son derece yüksek ve ileri bakış açısı ve anlayış geliştirme niteliğine sahip olduğunu daha da anlaşılır kılmaktadır. Zihniyet bu noktada pozitivist/modernist düşünceye olan üstünlüğünü, düşünce üretmede takip ettiği görünen(dış bakışçı)+görünmeyen (içe bakışçı) bütüncüllüğüne dayalı yöntem anlayışıyla, özgün düşünce üretmeyi sağladığı açıktır. Bu noktada ‘tevhid’in de; madde (görünene)+mana (görünmeyen)nin birliği, bütüncüllüğünden meydana gelmiş olmasına bağlı olarak ‘tevhit-zihniyet’ ilişkisi,

‘Tevhidi Zihniyet’ kavramının varlığına ve idrakine ulaşmaya bizleri götürdüğü söylenebilir. Buna göre de mukayeseli zihniyet tahlili, farklılıklar ve benzerliklerin varlığından hareketle her toplumun kendi özgün doğrularını, hakikatini bilmesine yönelik ‘bilinç oluşturu’ yönüyle mukayeseli toplum çözümlemesine katkı sağlayan yöntem olarak belirtilebilir (Şimşek, 2007, s.237). Bu bağlamda dünyanın son iki hakim medeniyetinin her şeyi açıklama ya ‘tevhidi zihniyet’ ve ‘materyalist zihniyet’ ile, ele alınan şeyin ‘düzen/sistem’inin açıklanmasında kullanılan kavramlar olarak belirtilebilir.

S. Ülgener zihniyeti, ictimai (sosyal/toplumsal) yapıdaki bütün toplum mensuplarının sahip oldukları ‘değer yargıları, tercihleri ve eğilimlerinin’ tamamını belli bir bakış açısından(örneğin din ya da ekonomi gibi) hareket ederek, mevcut olanı bütünlükçü bir yaklaşım ile açıklayan kavram olarak ifade etmekte olduğu görülür (2006b, s.14). Buna göre zihniyette sadece dış (salt akılcı/rasyonalist) yada dünyadan soyutlanmış bir ütopyik değer anlayışı gibi bir sadece içe bakışçı değil, sosyal realitedeki ‘şey’in meydana gelmesinde iç ve dış etmenlerin bütüncüllüğünde, her şeye bakmayı içeren bir yönü bulunmaktadır. Bundan dolayı zihniyet, bütüncül bir yöntem ya da daha açık bir ifade ile Tevhidi Düşünce bilgi yöntem anlayışı içeriğine sahip bir kavram olduğu söylenebilir. Fakat soyutu, salt rasyonalist tema ile ele alınarak(örneğin Tanrının; baba oğul, kutsal ruh üçlemesi ile salt akılcı bir form kazandırılması gibi) işlenmesi ile zihniyet, bu defa hermonotik bilgi yöntemine yani materyalistleştirilmiş din (vahiy anlayışı) üzerinden bakış noktasına geriletmiş olacağı da açıktır. Yani idealizmde süjeyi, obje akli yöntemi ile temele alarak, oluşturulan bir bakış olmuş olmaktadır (Şimşek 2018b, s.166-168). Bu durum ise zihniyet kavramına “materyalist zihniyet” kavramsallaştırmamızla oluşmuş bir bakışı, anlamayı, düşünüş biçimini de ifade etmiş olmakta olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşılık İslam’ın zihniyet anlayışı vahyin emrine girmiş akıl ile görünen+görünmeyen bütüncüllüğüne dayalı ‘Tevhidi Zihniyet’ olarak kavramsallaştırdığımız zihniyet türünü ifade etmiş olmaktadır (Şimşek, 2019, s.94).

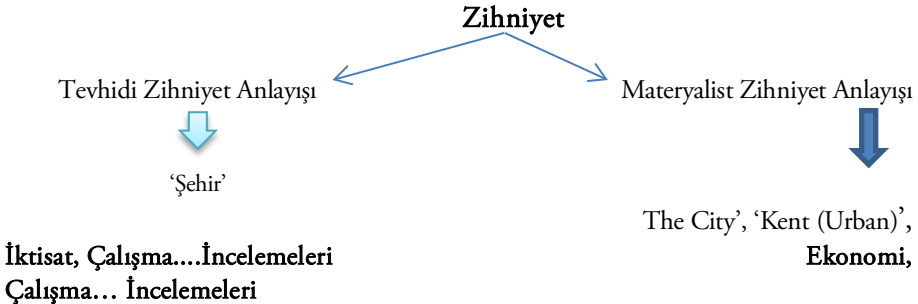
Her iki medeniyetin zihniyet anlayışlarındaki içerik farkı düşünce yöntem farklarından oluşmuş olduğu söylenebilir. Bu noktada Ülgener, bir toplumsal fiil ve davranışı gerçek anlamda tanımak için onun dış yönündeki eylem ve hareket tarafını görebilmenin gerekli olduğunu belirtir. Ancak bunu da yeterli görmemektedir. Bu dıştaki eylem ve davranışa ilaveten içteki öz ve manasının da bilinip anlaşılmasının(tevhide ya da salt akılcılık üzerine kurulmuş metafiziğe/hermonotikliğine) gerekli olduğunu belirtmiştir. Böylece Ülgener, toplum ve toplumu içeren şeylerin,

dış yönünden görülen şekil ve madde yığını ile donanımlı olmasına rağmen, esasında onun iç yönündeki muhtevasında bulunan olabildiğince “yaygın bir ruh ve zihniyet dünyasının” etkisinden ibaret olduğunu belirtmiş olmaktadır. Buna göre de zihniyet; ictimai yapıda görülen her şeyin esasında onun; iç kültür, ahlak, mana değerlerine bağlı olarak oluşan bir dışın oluşumuna dikkat çekmiştir (2006b, s.4–5). Çünkü ancak ‘iç’in ‘dış’ı belirlemesinin birlikteliğine göre bilgi inşa edilmesi halinde ancak o zaman toplumun maddi(dış) yönünde çıplak göz ile görülen olup bitişler, içteki unsurlara bağlı olarak açıklanarak; ictimai, iktisadi, siyasi, ... alanların ve bunların içerdiği şehir, aile, üretim, çalışma...gibi konuların ‘gerçek’ renk ve anlamını kazanmış olduğu söylenebilir. Buna göre Tevhit ‘madde +mana’ bütüncüllüğünü içermektedirler. Bu bağlamda ‘tevhit-zihniyet’ ilişkisi;

ekseninde kurulması mümkün olmaktadır. Böylece üretim, tüketim, bölüşüme yönelik iktisadi süreçler her medeniyetin kendi ‘iktisat ahlakı’ ve ‘iktisat zihniyet’inin bütüncüllüğünde ortaya çıkmaktadır. Buna göre iktisat ahlakı ‘başta din olmak üzere coğrafi ve tarihi faktörlerin’ etkisine bağlı olarak oluşmuştur (Esen 2012, s.22). İslam’ın tevhibi iktisat faaliyetine üretim, tüketim, bölüşüm ve insan unsurunun belirli oranlarda katılımı ile mal ve hizmet üretimi gerçekleştiğinden, tüm bu unsurlar İslam’ın tevhit anlayışının bütüncüllüğüne göre de iktisadi oluşa yani cari olana da ‘iktisat zihniyet’i üzerinden bir yön vermektedir.

Bütün bu zihniyet açıklamalarından hareketle zihniyetin zaman/çağ, din/inanç kültür gibi unsurlarla ilişkisi bağlamında Türk-İslam ve Batı medeniyetlerinin mukayeseli olarak zihniyetlerini ele aldığımızda, aşağıdaki şemanın ortaya çıkmasını kültürel izafilik, farklı sosyo-kültürel yapıların gerçekliği ve düşünce yöntem farklılıklarının toplum sistemlerini(düzenlerini) etkilemesi gibi hususların (Şimşek 2020 b, s.19), ayırımın yapılmasını zaruri olarak ortaya koymakta olduğu söylenebilir.

Şeklinde tasnife tabi tutmak mümkündür. Buna göre de sosyale dair açıklamalarında bu anlamda yapılarak, kendine ait olmanın (özgünlüğün) asıl rengini oluşturabilir. Böylece zihniyet ve mukayeseli zihniyet konusu bir taraftan Türkiye'deki modern/pozitivist bilgi hâkimiyetinin ilmi veriler ışığında kırılmasını mümkün kılabilmek için sunmakta olduğu söylenebilir. Öte yandan da şehir, çalışma, iktisat, ahilik, lonca ve din ile ilgili konulara, modernleşmeci kuramlar ile bakma zorunluluğunda kalınmasına gerek olmadığını göstermesi bakımından da mukayeseli zihniyet tasnifi üzerinden yapılan açıklamalar önem taşımaktadır. Bunlarla birlikte birde Türkiye ve İslam medeniyeti muhtevası içindeki bu konulara; modernleşmeci kuramlar bağlamında bakılmasının hatalar içerdiğini, böyle yapılması halinde yanlış okumalara ve yanlış çözümlenmelere gidildiğinin de ilmi izahını yine mukayeseli zihniyet tasnif yöntemi kullanılarak açıklanması önem taşımaktadır. Buna göre zihniyet kavramı ve mukayeseli zihniyet tahlilinden hareketle Türk-İslam medeniyetine yönelik, modern düşünce yöntemine göre yapılan açıklamaların, özellikle; yanlış, eksik ve hataların bulunduğunu ifade etmiş olmaktadır. Bu açıklamalardan sonra 'zihniyet-şehir/kent' ve 'zihniyet-çalışma ve iktisat' ilişkilerine 'Düşünce Yöntemleri'nin farklılığını dikkate alarak konunun incelenmesine geçilebilir.

Tevhîdî Şehir ve Modern Batı Şehri (The City/Kent) İlişkisinin İktisat, Tüketim ve Çalışma Hayatına Yansımaları

Şehir konusu insanlığın topluca yaşamaya başladığı dönemlerden itibaren insanlık, toplumlar, medeniyetler ve kültürlerle içiçelik taşıyan bir özelliğe sahiptir. Şehrin bu çok yönlü özelliği her toplum ve hatta her medeniyet bakımından farklı bir şehir tecrübesine sahip olmasını ortaya çıkarmıştır. Böylece her toplum/medeniyet yaşadığı farklılıklar üzerinden şehir yapılanmasını içinde bulunduğu; coğrafi şartlara, kültür anlayışı ve birikimine, zihniyet yapısına, işbölümüne, mesleki yapılanma imkanlarına ve mübadele merkezi olma konumuna göre gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu noktada kimi uzman görüşler “yeryüzündeki pek çok şehrin çekirdeğini ‘mabed’in oluşturduğu gerçeğinden hareketle, şehrin kalbinin dini mekan/mabed olduğu kanatindedirler (Sarıçam ve Erşahin, 2015, s.215).

Şehir, genel bir tanımlama ile ‘çok sayıda insanın çeşitli etkinlikler yapmak için veya doğal sebeplerle bir araya geldiği bir mekân’ olarak belirtilir (Sarıçam/Erşahin, 2015, s.215). Özgün kaynaklarımızda ise şehrin ‘büyük belde’ olarak ifade edildiği görülür. Buna göre şehir; ‘istenilen ölçüde refaha ve bolluğa ulaşmış ve artık rahat

ve huzurlu bir hayat tercih eden toplumların edinmiş oldukları istikrar ve yerleşim yeridir.’ Bu yönüyle de şehir, Medine-i Kebire olarak da ifade edilebilmektedir.

İslam medeniyetini Tevhidi Düşünce anlayışı bağlamında ‘şehir’ e yaklaşımı sonucunda 7. Yüzyıldan bu yana vahyin emrine girmiş akıl ile oluşan ‘Tevhidi Şehir’ yapılanmasında; ictimaiyat, ictimai ilişkiler, iktisat, çalışma ve ...vb bunlara dayalı alt alanların din-mekan ve ictimaileşme etkileşimi, ilahi emir ve yasaklar ölçüsüne bağlı olarak oluşan mekanlardır. Buna göre İslam ictimaiyatı İbn-Haldun tevhit anlayışının bilgisine sahipliği bağlamından hareketle şehir/leri; Büyük binaların ve yapıların olduğu yerleşim mekanları olarak görüp şehrin bu özelliğinden dolayı şehir/leri; “az sayıda ve belirli kişilerin ortaya koyacağı şeyler olmayıp, büyük bir işbirliğini ve yardımlaşmayı gerektiren, genel(kalabalık) kesimler tarafından ortaya konabilecek eserler” olarak belirtir (İbn-i Haldun, 2004, s.463). Bu açıklamaya göre İslam’ın ‘Tevhidi Şehir’-‘Tevhidi Zihniyet’ etkileşimine bağlı oluşan ‘şehir’ yapılanmasının bünyesinde, çok çeşitli ictimai (sosyal) değişkenleri barındıran, yardımlaşma, diğergamlık zihniyeti üzerine kurulmuş ictimai yapı özelliğine haiz olduğu anlaşılmaktadır. Şehrin bu özgün kültür- zihniyet etkileşimine bağlı özelliğinden dolayı her şehir, kendi tarihsel, kültürel ve ictimai özellikleri çerçevesinde, özgün zihniyet dünyasına bağlılık içinde oluşmuş olduğu söylenebilir. Bu bağlamda ‘şehirlerin oluşmasında esas olarak sembolik-manevi değerler ve fiziki-sosyal ihtiyaçlar rol oynamış’ olduğunu buradan anlamak gerekmektedir (Sarıçam ve Erşahin, 2015, s.215). Buna göre ‘İslam şehirleri; kültürel (dini) merkez mabed (cami), yönetim merkezi (darul imare), ekonomik merkez (pazar ve mahalleler) gibi temel unsurdan meydana gelmektedir. Ancak bu İslam şehrinin çok merkezli olduğu anlamına gelmemektedir. İlk İslam şehirleri daima tek merkezli olmuşlardır (Sarıçam/Erşahin, 2015, s.218).

İslam’ın mabed merkezli şehir açıklamasına ilaveten modern öncesi dönemde ‘şehir’ in varlığını ifade eden en önemli unsurlarda birisinin de ‘alışveriş merkezleri’ olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü alışveriş merkezleri bu dönem aralığında, kendi içinde ikiye ayrıldığından, ‘şehir ve iktisat’ ile ‘şehir ve çalışma’yı buna göre tasnif ederek ele almak gerekmektedir. Bu ikiye ayrılan alış-veriş merkezleri ise; açık ve kapalı alış-veriş merkezleridir. Açık alış –veriş merkezleri ‘**Haftalık Pazar**’ yerleri ile ifade edilmektedir. Kapalı alış veriş merkezleri olan çarşılar (Suk)lar ise ‘**Sürekli Pazarlar**’ olarak ifade edilebilir. Buna göre kapalı çarşı (Suk) özelliği taşıyan; han, çarşı, bedesten bu tür alış-veriş merkezleridir (Doğru 1995, s.114). Buralarda uzmanlığa dayalı ticaret yapıldığından; ‘toplum-iktisat/ticaret’, ‘toplum-üretim’,

‘toplum-tüketim’, ‘toplum-çalışma’ ilişkileri ile ‘iktisat ve çalışma hayatı’na yön veren ‘Suk’lar, aynı zamanda **İslam /Türk-İslam şehirlerin iktisat sosyolojisinin** (ictimaiyatının)de iktisat ahlakı ve iktisat zihniyeti bakımından en derinden etkilendiği mekânlar olduğu söylenebilir.

Tevhidi Düşünce anlayışına dayalı ictimaileşmenin fizik dünyaya yansıyan özelliklerinden birisi olarak şehirlerin ve şehirlerdeki binaların inşa edilmesini gösteren İbn-i Haldun, bunlar; bolluk ve yüksek yaşam düzeyinin ortaya çıkardığı medeni, eğitilmiş bir hayat tarzının varlığını ortaya koyan unsurlar olarak belirtmektedir. Yine İbn-i Haldun’un ‘Mukadimesi’ndeki açıklamalara göre şehirlerde görülen bolluk ve refah içerikli medeni-eğitilmiş hayat tarzının oluşumunu, bedevi ve bedevilik yaşam tarzından sonra gelen aşama olarak belirtmiş olduğu görülür. Bu ictimai gelişim aşamasına bağlı olarak esasında Tevhidi Düşünce bilgi anlayışına bağlı bir düşünce yapısı ve bu yöndeki bir kültürlenme ile bilgi üreten İbn-i Haldun’un bir şehir kurulumu için o şehre kurulum dinamizmi veren medeniyetin; değer anlayışı, zihniyet dünyası ve kültürel bünyesine bağlı ana etkenlere göre bir açıklama getirdiği görülür.

Bu bağlamda İbn-i Haldun, bir şehrin kurulumunu; önce medeniyet değeri(mana) üzerinden planlayıp, medeniyetin özgün (mana/soyut) kurucu bakış açısına göre bir değerlendirmeyi esas almıştır. Bundan sonrasında da bulunduğu yerdeki iklim ve coğrafi fiziki şartların(maddi/dış) gerekli olan koşullarına göre şehrin yapılanmasını oluşturduğunun belirtildiği görülür (İbn-i Haldun, 2004, s.463). Böylece İbn-i Haldun şehir kavramının oluşumunu; değer(mana)- fiziki gerçekçilik(madde) anlayışının bütüncüllüğünde ele aldığı görülür. Bu ise yani İbn-i Haldun’un şehir yapılanmasını tevhidin madde+mana bütüncüllüğüne göre ifade etmiş olduğu ortaya çıkmış olduğu söylenebilir (Şimşek, 2016: 39). Buradan hareketle de; İslam şehrinin kendine has bir varlığı, tanımı, bakışı, zihniyeti, kültür temasının bulunduğu ve bunu da ‘*Tevhidi Şehir*’ mekânsal alanında oluşturduğunu ilmi bir hakikat olarak ifade etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu meyanda Zümer Suresi 62. Ayetine göre ‘Allah her şeyin yaratıcısıdır...’ ilahi beyanı ile İslam’ın ‘*Tevhidi Şehir*’ yapılanışının da ‘Tevhidi Düşünce’ ilim yöntem anlayışına bağlı olarak açıklanabileceği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı İslam’ın ‘*Tevhidi Şehir*’- ‘*Tevhidi Zihniyet*’ etkileşimine bağlı oluşan bütüncül şehir yapılanması, oryantalist-pozitivist içerikli şehir, kent tanımları üzerinden tarihi başlatıp İslam medeniyetin ‘şehir’ anlayışı taklit ve aktarmacılığa oturtularak, bu tür tek tipçi hegemonik açıklamaların hiçbirisinin ilmi değerinin olmadığı, ‘özgür ilmi aklın’ izahi ile böylece ortaya konulmuş olmaktadır.

Oryantalist-pozitivist ‘İslam Şehir Kuramcı’ları, İslam şehrini, pagan Antik çağ şehri anlayışına ya da Ortaçağ teslisci Hristiyan şehirlerini temel alarak, İslam şehrinin buna uygunluğu üzerinden değerlendirdikleri ve dolayısıyla İslam şehrine menfi anlam yükledikleri söylenebilir (Pursaklar Beldediyesi 2015, s.31). Bu oryantalist-pozitivist yazarlar, ideolojik ve narsist temalı bakışlarıyla İslam’ın” Tevhidi düşünce anlayışına göre oluşan ‘Tevhidi Şehir’ yapılanmasını göremediklerinden, bu konuda açık bir hatanın içine düşmüşlerdir. Böylece bu oryantalist-pozitivist yazarlar; İslam’ın hem şehirde ortaya çıktığını, hem Medine şehir yapılanmasında ‘devlet’ olduğunu, ‘ila-yı kelimetullah’ söylemi ile de dünya ictimaiyatına (sosyolojisine) tevhidi bakışla hitap eden yönünü değerlendirme dışında tutmuş olduklarından, bu durum esasında kendilerinin; taraflı, yeterli derinleşme içermeyen bir sıklıkla bilgi üretmiş olduklarını ortaya koymuş olmaktadır.

Buna göre İslam’ın ‘Tevhidi Şehir’ – ‘Tevhidi Zihniyet’ etkileşimine bağlı oluşan şehrin inşasına yönelik bu bütüncül teorik kurulum terkihi üzerinden yaklaşıldığında, ‘Tevhidi Şehir’i; rahat ve huzuru temin etme adına istikrar özelliği gösteren niteliğiyle, güvenli bir yaşamın sağlanmasını amaçlanan mekânsal bir alan olarak belirtilebilir. Böylece şehrin kuruluş temelinde öncelikle insanların duyacağı huzurun, güvenin oluşmasını engelleyen zararlı unsurları ortadan kaldırarak, insanlara fayda veren şeylerinde önünün açılması konusunun bulunduğu söylenebilir. Bu bağlamda İbn-i Haldun bir şehrin kurulumunun temel özelliklerini iki unsur üzerinden açıkladığı görülür. Bunlardan ilki; şehrin güvenli bir konumda olması ve içinde yaşayan insanına ‘güven (mana/duygu)’ vermesidir. İkinci temel unsur ise şehrin insan yaşamına elverişli bir iklime sahip olan coğrafi bir mekanda (maddi) kurulmuş olmasıdır. Böylece İbn-i Haldun’un bir şehrin öncelikli olarak ‘güvenlik’ ve ‘uygun iklim koşulları’ temeli üzerine kurulmuşluk niteliği üzerinden (İbn-i Haldun, 2004, s.471),şehri, esasında tevhidi bir anlayışa göre anlamlandırmış olduğu ifade edilebilir.

Öte taraftan modern dönem öncesi Batı şehir (The City) hem inanç hem tarım merkezli bir niteliğe sahip iken modernleşme ile birlikte kentte; seküler zihniyet, sanayi temelli yeni işbölümü ve uzmanlaşma alanları ortaya çıkmıştır (Doğan, 2012, s.483). Bu noktada Ülgener’de Hristiyan Batı Medeniyetinin ‘şehir’ anlayışı ile Türk-İslam Medeniyetinin ‘şehir’ anlayışları arasındaki ayrımı oluşturan en önemli unsurunun “ toplumsal zihniyet” olduğunu belirtmiştir. Bu noktada şehir unsurunun oluşumundaki en önemli amillerin başında “din” konusu geldiğinden (Şimşek, 2013, s.204), toplumsal zihniyet farklılığının temeli de bunun üzerinden

oluşmuş olduğu söylenebilir. Bu noktada Weber modern kenti, ekonomik bir tanımlama ile açıklamıştır. O'na göre kent; 'sakinlerinin hayatlarını tarımsal kesimden değil de asıl olarak ticaret ve alış-veriş ile kazandıkları bir yerleşim alanı olarak belirtir (2003, s.85). Böylece kentin/urban, ekonomi merkezli bir tanımlama esası üzerinden açıklandığı görülür. Sombart ise kentlere ekonomik-kültürel içerikli bakışın genelde ihmal edildiğine dikkat çekerek 'kent-ekonomi-toplumsal kültür' yaklaşımının birlikte ele alınışının hermonotik sosyolojik çözümlemeci bir yaklaşımda bulunduğu söylenebilir (Şimşek, 2005, s.114).

Bu gelişmeler çerçevesinde endüstrinin, endüstri zihniyetinin, pragmatik-ekonomi temelli ana düşüncenin kente hâkim olmuş olduğu söylenebilir. Bu durum ise daha önce Batı medeniyetinin geleneksel döneminde kapalı bir yaşam 'form'u artık kentte, açık ve rasyonalist-formel ilişkiler ağına dönüşmüş olduğu görülür. Buda geleneksel toplumdaki modern topluma, 'The City' muhtevalı 'inanç-tarım' etkileşimli organik enerjiye dayalı şehir zihniyetinden, 'Kent/Urban' içerikli seküler-rasyonalist-pozitivist ekonomi kar maksimizasyonlu endüstri zihniyetine yönelik inorganik enerji içerikli yapıya doğru bir sosyolojik dönüşümü içermektedir (Doğan, 2012, s.483). Buna göre günümüzde (21. Yüzyıl sürecinde) yeni dijital kültüre bağlı olarak insanlar giderek daha 'anonim, mat, erişilmez ve kontrol edilemez bir gerçeklikle karşı karşıya oldukları' bir sürecin de (Dijk, 2018, s.244), kent, sanayileşmenin/endüstrileşmenin, liberal-kapitalizm 'sistem'leşmiş halinin 'ağ toplumu'na yansıyan yeni niteliksel yapısını oluşturma eğilimi içinde bulunduğu söylenebilir. Böylece kent; egosantrizmin, hedonizmin, tüketim toplumunun, seküler yaşam biçiminin, modern yeni tüketim tapınakları olan AVM'lerin, toplumsal statü kazanmada; 'marka'cılık zihniyetinin ve tüketerek toplumda statüye sahip olmanın imkanını ekonomi kurumunun temel belirleyiciliği üzerinden açıklanmaya çalışılmakta olduğu ifade edilebilir.

Sonuç

Modern dünya şehri tarihine göre M.Ö. 4000 bininci yıldan buyana dünyada şehir yerleşimine rastlanır. Bu durum Peygamberlerinde tevhid, hak ve hakikati anlatma, tebliğ etme ve ahlak unsurlarını insanların toplumsal yaşamlarına aktarmasının örnekliliği gibi gösteriminin gerçekleştiği mekânsal süreçler, peygamberlerin ağırlıklı olarak 'şehirlere' geldiklerini ortaya koymaktadır. Buna göre de Peygamberlerin yaklaşık M.Ö. 4000'li yıllardan itibaren 'şehir yaşamı' ve bu 'şehir yaşamında', Tevhidi anlayışa uygun bir dünya hayatı yaşanmasının öğreticileri olmuş oldukları söylenebilir. Buradan İslam'ın tevhid anlayışı 'şehir merkezli' olup, 'din-

mekan- toplum’ ilişkisi üzerinden varlığını sürdürdüğünü doğru bir akıl yürütme ile anlaşılabilir. Kaldı ki Kur’an-ı Kerim’de doğrudan vahiy bilgisi üzerinde bu konulara işaret eden açıklamalarında bulunduğu da ortadadır. Buna göre İslam, bir şehirli dini olmakla birlikte ve şehiri de siyasi bir merkez olarak ele almıştır. Çünkü İslam’ın temelinde merkezi devlet yapılanması bulunur. Bu yapı anlayışına göre de bir merkezi devlet teşkilat yapısı, kendisine bağlı şehirler üzerinden ‘ila-yı kelimetullah’ ve ‘nizam-ı alem’ anlayışını, tevhidi toplum felsefesi düşünce anlayışı bağlamında sistemleştirip, bunu da dünya üzerine yayma mücadelesi vermiştir. İslam, hala bu içeriği de sahiptir. İslam, bu özelliğini daimi bir şekilde sürdürmüş olduğundan ‘şehir’ konusu da bu noktada, sürekli olarak önem verilen bir konu olmuştur. Bundan dolayı İslam ve onun ‘Tevhidi Şehir’ anlayışı çöle ve göçebelige hiç teslim olmayarak, daima şehri üzerinden fetih kültürünü canlı tutmuştur. Böylece İslam’ın da karakterinde ilay-ı kelimetullah olduğundan tek merkezden idare edilen ‘devlet ve şehir’ ilişkisi, İslam’ın ilk zamanlarından beri yani 7. Yüzyıldan buyana var olan bir ‘kültür’ olmuş olmaktadır.

İslam’ın tevhit anlayışı ve birlik üzere oluşan dayanışmacı zihniyeti bu ‘şehir’ yapısının gelişmesine imkan veren bir zihniyet özelliği taşımaktadır. Ancak modernleşme süreci içinde oryantalist-pozitivist anlayışa göre gelişen tarih ve toplum okumaları, İslam medeniyetinin ‘şehir’li olmasına yönelik menfi bir bakışı da ortaya koymaktadırlar. Bunu da daha çok doğrusalcı toplum teorisi kuramı üzerinden okuyarak gerçekleştirmektedir. Bu bilimsellik teması görüntüsü verilen ideolojik, narksist hegemoncu akıl söylemi ise; elbetteki İslam’ın ‘Tevhidi Şehir’ anlayışına, kendi özgünlüğünden/özündeki düşünce yönteminden bakma konusunda hem eksiklik hem de hatalar içermektedir.

Modern Batı literatüründe ise ‘kent’ ve ‘şehir’ kavramları birbirlerinin yerine özensiz bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Modern yazında M.Ö. 3000 yıl önceki bir şehirden, ‘kent’ kavramı kullanılarak bahsedilmektedir. Bu noktada çokça dökümanlarda bulunmaktadır. Oysa Modern Batı kendi içinde toplumsal değişmeye bağlı olarak doğrudan ‘tarım-din’ etkileşimli toplum merkezinden 19. Yüzyılda sanayi/endüstri- salt akılcılık ya da rasyonalite merkezli la-dini düşünüş eksenli bir yeni toplum sürecine girmiş olduğundan şehir, artık burada ‘kent/urban’ niteliksel dönüşüme uğramıştır. Bu noktada kent kültürü merkezli sanayileşmiş modern toplum da insan artık The City merkezli şehirdeki insan tipolojisinden farklı olarak ‘sermaye’ ya da “beşeri sermaye” varlığı olarak kabul edilir olmuştur (Smith ve Kulynych, 2002, s.153). Böylece kent ve beşeri sermaye olarak görülen unsur, modern toplum sürecinde ortaya çıkmış olduğu da söylenebilir. Modern

teori işte bu anlayış ile oryantalist bakış açısına sahip olarak 'İslam şehir kuramı'nı kendi düşünce yöntem ve toplumsal zihniyetine göre geliştirerek, onu pozitivist düşünce yöntemi ekseninde ele almıştır.

Günümüz Türkiye'si sosyal bilim geleneği de bu oryantalist-pozitivist düşünce yöntemi içerikli modern Batı medeniyetine bağlı bilgi üretme itaati içinde olduğundan, 'İslam şehir kuramına' bağlı olarak İslam şehrini değerlendirme içine girmiştir. Böylece İslami şehir açıklamaları, bu kuram çerçevesinde aktarmacık ve obskurantizmin içine düşmüşlük içindedir. Oysa İslam'ın tüm zamanlara hitap eden niteliği ile 'Tevhidi Şehir' anlayışı mevcuttur. Bu şehri anlayışı da oryantalist-pozitivist düşünce yönteminin ortaya koyduğu 'İslam Şehir Kuramı'ndan oldukça farklı bir zihniyet teması içermektedir. Bu noktada İslam'ın Tevhidi Şehri 'dev bir şehirler ağı' örgüsünü oluşturabilmiş ve yeni süreçte de hala bunu oluşturabilmeye yönelik bir niteliğe sahip olduğunu belirtmek mümkün olmaktadır. Böylece İslam'ın merkezi devlet yapılanması özelliği ile 'dev bir şehirler ağı' içeren özgün 'Tevhidi Şehir' yapısı ile İslam şehri, nasıl 'kent' kavramı üzerinden ve Batı'daki şehirlerden farksız olarak oryantalist-pozitivist doğrusalcı teori ile açıklanabilir ki? Bu durum; süreçlere eşzamanlı olarak mukayeseli bakabilen ilmi akıl yönünden, ilim zihniyeti ve özgün düşünce yöntemleri açısından da mümkün gözükmemektedir

Kaynakça

- Bouthoul, G. (1975). *Zihniyetler, kişi ve toplum açısından zihin yapılarına dair psikosoyolojik bir inceleme*. Çev. S. Evrim, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Demirhan, Y. ve Öztürk. M. (2020). 15 Temmuz Darbe girişimi sonrasında demokratik bilincin kutsal bileşenleri. *SEFAD*, 43, 405-420.
- Dijk, J. V. (2018c). *Ağ toplumu*. Çev. Ö. Sakin. İstanbul: Kafka Yayınları.
- Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi.12. Baskı. Neşriyat, İstanbul.
- Doğru, H. (1995). *18. yüzyıla kadar Osmanlı kentlerinin sosyal ve ekonomik görüntüsü*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erkal, M. (1993). *Sosyoloji (toplumbilim)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Erşahin, S. (2018). Tevhidi düşünce ekseninde tarihe bakış. (Ed. O. Şimşek), *İctimai Düzenin (Sistem) Kuruluşunda Tevhidi Düşünce ve Toplum Felsefesi*, içinde (s.103-138.) Ankara: İLMAR (İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayınları, Yayın No: 3.
- Esen, A. (2012). *Mevlana Celaleddin Rumi'nin iktisat anlayışı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İbn-i Haldun (t.y). *Mukaddime*. 2.Cilt, Çev. H. Kendir, İstanbul:Yeni Şafak Kültür Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim. (t.y). *Sebe Suresi*. 24.09.2020 tarihinde <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Sebe'-suresi/3624/18-19-ayet-tefsiri> adresinden erişilmiştir.
- Michon, J. L. (1992). *İslam Şehri*. Ed. R.B.Serjeant, Türkçesi: E.Topçugil, İstanbul: Ağaç Yayınları. 13-50.
- Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. Çev. A. Kotil, İstanbul: Cep Üniversitesi İletişim Yayınları,

- Ortaylı, İ. (1979). *Türkiye idare tarihi*. Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Pursaklar Belediyesi (2015). *Medeniyet beşiği kadim şehirlerimiz : Mekke, Medine, Kudüs, Bağdat, İstanbul*. Ankara, Ed. O. Kayaer, Ankara: Pursaklar Belediyesi Yayını.
- Sami, Ş. (2015). *Kamus-ı Türki*. Haz. P. Yavuzarslan, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarıçam, İ. / Erşahin, S. (2015). *İslam medeniyeti tarihi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Seyhan, A. S. (2020c). *Televizyon haberlerinin retorik bileşenleri iletişimsel zihniyetin haber retoriğine yansması*. Ankara, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi LisansÜstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Smith, S.S. ve Kulynych, J. (March 2002). It may be social, but why is it capital? The social construction of social capital and the politics of language. *POLITICS & SOCIETY*, 30(1), 149-186.
- Şimşek, O. (2005). 15-18. yüzyıllar arasında Osmanlı’da ve Avrupa’da kent-sanayi ilişkisinin zihniyet boyutu. *Siyaset ve Toplum Üç Aylık Dergi*, 1, 110-122.
- Şimşek, O. (2007). Sabri F. Ülgener’in zihniyet ve girişimcilik anlayışına bilgi sosyolojisi açısından yaklaşım. Ed. M. Yılmaz, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız* içinde (s. 202-241) .Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, O. (2013). *Türk girişimciliğinin sosyolojisi*. Ankara: Otorite Yayınları.
- Şimşek, O. (2016). *Medeniyet ve sistem inşa edici vasfıyla tevhibi düşünce*. Ankara: İLMAR (İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayınları.
- Şimşek, O. (2018a). Tevhit kavramının “ictimai sosyal/sistem” inşa eden yönü itibariyle ictimai düzen kurucu “anlam” boyutu. Der. Ed. H. Çiçek ve O Şimşek, *1.Uluslararası İslam Dünyasında Tevhibi Düşünce Şurası, Kur’an-Sünnet Temelinde Tevhibi Düşüncenin İctimai Dünyaya Yön Verişi*. içinde (s: 233-258).Ankara: İLMAR (İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği Yayınları.
- Şimşek, O. (2018b). Tevhibi düşüncenin ilmi araştırma yapmada bütüncül yöntem anlayışı. Der. Ed. M. Alisharlı ve O. Şimşek, *Tevhibi Düşünce Işığında İlim dallarının Yeniden İnşası Şurası-Bolu*, (s.155-186). Ankara: İLMAR (İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayınları,
- Şimşek, O. (2018c).Tevhibi düşüncenin düzen kurucu “ictimaiyat felsefesi (toplum felsefesi). (Ed. O. Şimşek), *İctimai Düzenin (Sistemin) Kuruluşunda Tevhibi Düşünce ve Toplum Felsefesi*. İçinde (s.13-76). Ankara: İLMAR (İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayınları.
- Şimşek, O. (2019). Tevhibi düşünce ilmi yöntem anlayışına göre ilimler nasıl inşa edilir. (Der. İ. H. Çarıkcı ve O. Şimşek) *Tevhibi Düşünce Işığında İlim Dallarının Yeniden İnşası Şurası -2*, içinde (s. 85-160).Ankara: İLMAR (İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayınları.
- Şimşek, O. (2020a). *Giriş, mukayeseli medeniyetler analizi: Tevhibi düşünce temelli konuşmalar-1*. Ankara: İLMAR (İlmi ve Metodolojik Araştırmalar Derneği) Yayınları. 8-54.
- Şimşek, O. (2020b). Düşünce-yöntemi-kültür değişmesi ilişkisinin modern Türkiye’de pozitivist düşünceyi etkinleştirmesinin sosyolojisi.*Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences of the Turkic World*, 94. 1-28.
- Türkdogan, O. (1998). *Değişme-kültür ve sosyal çözümme*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Ülgener, S. F. (2006a). *Zihniyet ve din İslam, tasavvuf ve çözümme devri iktisat ablakı*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülgener, S. F. (2006b). *İktisadi çözümmenin ablak ve zihniyet dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Weber, M. (2003). *Şehir, modern kentin oluşumu*. Çev. M. Ceylan. İstanbul: Bakış Yayınları.
- Yiğit, İ. (2009). *Sebe*. 24.09.2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebe> adresinden erişilmiştir.